

Дніпропетровська обласна громадська організація
«Народний контроль»

**Матеріали
міжрегіональної
науково-практичної
конференції**

**«Методи
незаконного впливу
на волевиявлення
виборців
і фальсифікації
результатів виборів
та шляхи
їх нейтралізації»**

**Дніпропетровськ
2012**

ЗБІРНИК

**МАТЕРІАЛИ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«МЕТОДИ НЕЗАКОННОГО ВПЛИВУ НА
ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ
І ФАЛЬСИФІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ
ТА ШЛЯХИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ»**

Дніпропетровськ – 22 грудня 2012 року

Збірник містить тези доповідей, які прозвучали на міжрегіональній науково-практичній конференції:

«Методи незаконного впливу на волевиявлення виборців і фальсифікації результатів виборів та шляхи їх нейтралізації», яку організувала і провела» в м. Дніпропетровську 22 грудня 2012 року Дніпропетровська обласна громадська організація «Народний контроль»

До участі у конференції запрошувались представники ЗМІ, офіційні спостерігачі, представники інститутів громадянського суспільства, народні депутати, вчені, представники опозиційних партій та народних депутатів, що безпосередньо брали участь у викритті порушень під час парламентських виборів 2012 року..

В роботі конференції, яка мала на меті висвітлити порушення на парламентських виборах 2012, взяли участь науковці з академічних та відомчих науково-дослідних установ Києва, Донецька, Дніпропетровська, представники громадськості зі Сходу, Заходу, Півдня та Центру України, асистент при депутаті Європейського Парламенту, лідери та активісти політичних партій, громадських організацій, керівні працівники та члени виборчих комісій, офіційні спостерігачі від Дніпропетровської обласної громадської організації «Народний контроль».

На підставі матеріалів конференції готуватимуться рекомендації щодо внесення змін до виборчого законодавства та будуть передані до Верховної Ради України, до Адміністрації Президента.

Видання «МАТЕРІАЛИ МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ, МЕТОДИ НЕЗАКОННОГО ВПЛИВУ НА ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ І ФАЛЬСИФІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ» здійснено за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Думки, висловлені у виданні, є авторськими і не обов'язково відображають погляди та офіційну позицію Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні.

Передрук та відтворення цього видання без офіційного дозволу ДОГО «Народний контроль» заборонено. З дозволу, повне або часткове відтворення даного збірника, посилання на видання обов'язкове.

ЗМІСТ

стор

	Передмова	6
Г.В. Кучеренко	Методи незаконного впливу на волевиявлення виборців, ідеологічний аспект використання адмінресурсу	7
О.В. Гарань	Прогнозованість парламентських виборів 2012 року, використання адмінресурсу, але Київ показав, що можна опиратися і грошам, і адмінресурсу	15
В.Є. Романов	Від суспільства виборчих технологій до суспільства виборців	19
В.Б. Райхель	Міжнародний аспект виборчої кампанії	23
І.В. Маркевич	Дотримання основних принципів ведення Державного Реєстру явиборців: проблеми, перспективи, рекомендації	27
О.В. Литвинов	Роль третього сектору у протидії маніпуляціям та захисті результатів виборів	29
О.М. Андреев	Отсутствие нарушения интересов истца» как существенная препона для обжалования нарушений законодательства о выборах в судебном порядке	33
О.І. Удот	Соціально-психологічні аспекти функціонування дільничної виборчої комісії як малої соціальної групи	37
С. А. Заморський	Кризис политической дееспособности избирателя	41
Д. О. Тесля	Вибори до Верховної Ради України 2012 р. як тест на демократичність української влади	45
М. З. Романюк	Проблеми правового забезпечення протидії непрямому підкупу виборців	49

Ф.Г.Руденко	Громадський контроль на прикладі використання вивчення соціально-гуманітарних дисциплін	52
О. В. Циценко	Поствиборчий погляд	55
І.В. Процик	Особливості передвиборчої кампанії виборів народних депутатів України 2012 року на прикладі Тернопільщини: методи незаконного впливу в період агітації.	58
А.Ф. Руденко	Змішана виборча система як свідчення недемократичних процесів в Україні	62
О.О. Гарагуц	Факти треба встановлювати, документувати та архівувати до наступних виборів	65
Л.В.Щепоткіна	Вибори як загальні збори громадян за місцем проживання	68
Н.О.Цebro	Методи впливу на волевиявлення громадян і фальсифікації результатів виборів та шляхи їх усунення	71
М.І.Коробко	Приклади нормативних і технологічних перешкод оскарженню порушень виборчого законодавства	74
О.Є.Зяблов	Практика боротьби с фальсификациями в 27 избирательном округе (Днепропетровск) на выборах народных депутатов Украины-2012	80
К. І. Писаревський	Дніпропетровщина без права вибору	86
О.Є.Черненко	Методи тиску на дільничні виборчі комісії фальшувать та протистояння їм	93
О.А.Маленко	Особливості захисту прав і законних інтересів суб'єктів виборчого процесу судом. Загальні висновки за результатами науково-практичної конференції	101
ВИБОРЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ Зведена таблиця основних проблемних елементів виборчої кампанії, що позначилися на результатах виборів-2012 (Дніпропетровська область)		105

ПЕРЕДМОВА

Шановні друзі!

Наша організація – для тих, хто хоче сприяти становленню громадянського суспільства в Україні.

Порядок – невід’ємна складова поняття «справедливе суспільство». Ми вкладаємо в поняття «порядок» взаємозалежну «тріаду»:

– права – забезпечення в повній мірі прав людини і надання прав органам державної влади в обсязі, що дозволяє їм оптимально виконувати покладені на них функції;

– обов’язок – неухильне дотримання кожним громадянином, органами державної влади і державними службами норм Конституції і діючого законодавства України;

– відповідальність – забезпечення адекватної міри покарання за порушення громадянами, органами державної влади і державними службовцями норм Конституції, діючого законодавства України, невиконання ними своїх функцій і службових обов’язків.

Ми впевнені, що поки в нашій країні не буде Суспільства Громадян, нам не слід чекати поліпшень.

Наша організація створена для того, щоб крок за кроком, щодня просуватися на шляху до створення громадянського суспільства. Влада повинна бути відкритою, прозорою, тому ми вважаємо, що нашому суспільству необхідний діалог – громадяни і влада повинні обговорювати різні питання громадського устрою, соціальних, етнічних, економічних, політичних, культурних та інших проблем у суспільному житті.

Галина Кучеренко

*голова Дніпропетровської обласної
громадської організації
«Народний контроль»*

Методи незаконного впливу на волевиявлення виборців, ідеологічний аспект використання адмінресурсу

Галина Василівна Кучеренко,

голова Дніпропетровської обласної громадської організації «Народний контроль»

Дорогі друзі! Шановні колеги!

Високоповажні гості і учасники нашої конференції!

Насамперед дозвольте привітати всіх Вас і оголосити між-регіональну науково-теоретичну конференцію «Методи незаконного впливу на волевиявлення виборців і фальсифікації результатів виборів та шляхи їх нейтралізації» відкритою.

Я повинна із задоволенням констатувати, що в роботі конференції беруть участь науковці з академічних та відомчих науково дослідних установ Києва, Донецька, Дніпропетровська, представники громадськості із Заходу, Сходу, Півдня та Центру України, лідери та активісти політичних партій, керівні працівники та члени виборчих комісій й офіційні спостерігачі від Дніпропетровської обласної громадської організації «Народний контроль» та асистент при депутаті Європейського Парламенту.

Таке широке коло учасників є свідченням значного суспільного інтересу до тих питань, які ми збираємося розглянути.

Наша громадська організація у відповідності із статтями 77,78 «Закону про вибори» отримала від Центральної виборчої комісії України статус офіційного спостерігача на виборах до Верховної Ради 2012 року. А за підтримки Фонду сприяння демократії Посольства США в Україні організація здійснювала на виборах-2012 моніторинг виборчого процесу та просвіту виборців на Дніпропетровщині. Наші спостерігачі, як довгострокові, так і короткострокові, працювали у всіх 17 округах в Дніпропетровській області.

Метою нашої конференції є не тільки послухати один одного та переповісти всі порушення та зловживання владою, які були на початку офіційного старту, під час виборчого процесу та голосування, але і обміняти думками між

науковцями в галузі суспільних наук та політично-активними членами суспільства, які мають практичний досвід участі у виборчих кампаніях й обговорити, напрацювати шляхи нейтралізації порушень і зловживань в подальшому та поставити під контроль суспільства діяльність владних структур та депутатів, незважаючи на їх кольори.

Будемо говорити про ситуацію, яка складалася, як до стартового початку виборчого процесу 2012 року, під час виборів та процесу голосування і підрахунку голосів.

Характерним початком і на протязі всієї виборчої кампанії на Дніпропетровщині та й по всій Україні домінував підкуп виборців та адміністративний ресурс (адмінресурс), які в поєднанні створили неконкурентні умови політичної боротьби у виборчому процесі 2012 року, в якому беззаперечно перевагу мали провладні кандидати.

Адмінресурс – одна з небагатьох понять пострадянської напіввіртуальної демократії, яке, не зважаючи на свій ще й досі неофіційний характер, має, на жаль, реальне значення «виборчої технології». Використання адмінресурсу, тобто застосування владою адміністративно-силових важелів під час виборів, як місцевих, президентських, так і парламентських виборів, є неформальною, протиправною, але ефективною для влади практикою, яка суттєво впливає на результати виборів на користь провладних угруповань.

Централізована система державно-бюрократичного управління від Адміністрації Президента до його представників на місцях, які підібрані за принципом особистої відданості, а не професійних здібностей, виконує роль місцевих штабів і далі по вертикалі владних та лояльних до влади кандидатів.

Показово, що невиконання керівних адміністративних побажань веде до «ротації» керівників державної бюрократії на користь відданих владі.

Маніпулюючи ідеологічним аспектом використання адміністративного ресурсу у виборах- 2012, влада наголошує, що навіть у тих країнах, котрі є зараз визнаними у світі стандартами демократії, також не можуть повністю побороти зловживання адміністративним ресурсом у виборчому процесі. Однак цим маскуються суттєві відмінності між тим, що називають

вається адміністративним ресурсом у демократичних системах Заходу і тим, що ми бачимо в Україні.

Якщо на Заході справа йде про переваги учасників виборчих змагань, котрі знаходяться при владі, і котрі дійсно важко однозначно кваліфікувати як порушення закону та загальноприйнятих моральних норм, то в нашому українському варіанті ми бачимо розгалужену і глибоко «ешелоновану» систему порушення майже всіх писаних і неписаних суспільних норм, виправдовується грубе і безцеремонне використання державних ресурсів (матеріальних та фінансових засобів), державних структур та підрозділів (в т.ч. силових структур – прокуратури, міліції, СБУ, судів, податкових адміністрацій) для забезпечення перемоги на виборах провладної партії як списочників, так і мажоритарщиків.

Тобто, можна абсолютно безперечно твердити, що в Україні на виборах структури державної влади вели себе, як політична партія, державна влада виступала не як об'єкт виборчого процесу, а як суб'єкт, тобто самотійний учасник виборчої гонки.

Наші спостерігачі відзначали та документували до болю знайомі форми та шляхи використання владою адмінресурсу, як контроль та тиск на ЗМІ, адміністративне та фінансове «придушення» незалежних та опозиційних ЗМІ, використання чорного піару, прямий тиск на громадян представниками силових структур, судів, агітаційний тиск медичних працівників на своїх пацієнтів, відверта агітація вчителями батьків школярів у школах, «правильне» голосування студентів під наглядом викладачів. Розгалужена централізована система податкової служби використовувалася як потужна та ефективна зброя передвиборчого тиску на виборців, кандидатів та керівників під загрозою адміністративно-економічного знищення нелояльних та непокірних.

Можна навести десятки, сотні прикладів.

Цьому значною мірою сприяв новий виборчий закон, який, на жаль, благословила і опозиція. Закон лібералізував процедуру висування кандидатів на посади в ОВК, ми знаємо, чим це скінчилося. Партії, які зареєстрували лише одного кандидата в одномандатному окрузі, наприклад, Політична партія «Братство», після жеребкування отримала 225

місць в окружних виборчих комісіях (ОВК), а такі рейтингові партії як «УДАР» і ВО «Свобода» офіційно – жодного. Така ж картина спостерігалася і в ДВК.

День голосування пройшов без масових та системних порушень, які б могли суттєво вплинути на результати волевиявлення виборців. Однак, достатньо часті випадки протиправних дій та зловживань з боку різних суб'єктів виборчого процесу, що мали місце в достатньо великій кількості округів і дільниць – не дають підстав оцінити процес голосування в цілому як чесний та демократичний.

4 липня 2012 року Законом «Про особливості забезпечення відкритості, прозорості та демократичності виборів народних депутатів 28 жовтня 2012 року» ВР ухвалила модель відеоспостереження на виборчих дільницях, на яку передбачила великі витрати з державного бюджету – 984 млн грн. – і яка, як виявилось, не стала серйозною перепорою для вчинення правопорушень та запобігання фальсифікаціям під час парламентських виборів.

Наші спостерігачі виявляли грубі порушення і зловживання і під час голосування, і при підрахунку голосів: випадки централізованого підвезення виборців до дільниць, маніпуляції з виборчими бюлетенями для голосування, зокрема незаконна видача бюлетенів, так звані «вброси», каруселі, штучне затягування підрахунку голосів і т.д. Прикладів можна привести безліч, але на фоні того, що відбувалося до дня голосування, це все уже виглядало, як дитячі забавки.

На жаль, опозиція Дніпропетровщини програла вибори у всіх 17 мажоритарних округах. Думаю, колеги в своїх виступах будуть теж про це говорити. Чи випадково, а може й ні, але слабка агітаційна робота, особливо в сільській місцевості, і висування в мажоритарних округах 100% непрохідних кандидатів відбилосся на результатах виборів.

Ще один важливий чинник вплинув на результати виборів – явка виборців.

У суспільстві із загрозливою послідовністю стало формуватися уявлення про неможливість чесного виборчого процесу і самих виборів, про неспроможність кожної окремої особи впливати на хід виборів, її відсторонення від участі в державних справах, що викликає, в свою чергу, політичну

апатію, виборчу пасивність та створює ще ширший ґрунт для всякого роду зловживань у ході виборчого процесу. Одних виборців «купували» і одночасно активно спонукали до участі у виборах. Для решти велася пропаганда – «всі депутати злодії, а тому йти на вибори нема сенсу» ... Ці всі фактори вплинули на явку виборців і під час парламентських виборів-2012: явка виборців в Дніпропетровській області в цілому ледь перетнула 52%, а на багатьох дільницях ледь досягала 40%. Нинішні вибори за оцінками політичних експертів були найбруднішими за всю історію незалежності України.

Використання адмінресурсу, підкуп виборців, тиск на «бюджетників» розпочався задовго до офіційного старту виборчої кампанії.

Діяльність сьогоднішньої влади в режимі «політичної партії» на практиці означає звуження майже до нуля шансів на зміну цієї влади. По суті, політична сила, яка отримала підтримку 6 мільйонів громадян, безроздільно сьогодні контролює життя країни з 45- мільйонним населенням. Знаходження цієї партії в меншості в деяких органах місцевого самоврядування нічого не змінює, оскільки ці органи практично позбавлені владних повноважень та інших ресурсів влади.

Отже, фундаментальними причинами існування та використання адмінресурсу є такі:

- «закрита» тіньова економіка, що лише і може працювати під тягарем численних компроматів та законодавчих порушень, які ефективно використовувались у передвиборчому політичному шантажі та тіньових фінансових поборах з боку владних угруповань;

- централізована новономенклатурна авторитарна політична система, що активно відтворюється і яка базується на «ручному керівництві» та законодавчій відсутності політичної відповідальності з боку політичного керівництва країни, зокрема Президента;

- прямий і непрямий політико-репресивний економічний та соціальний контроль за підприємницькими структурами з боку надмірно «роздутих» та виведених із-під контролю громадськості каральних адміністративно-силових інституцій;

- і найважливіше – слабкість громадянського суспільства,

відсутність незалежного правосуддя та прокурорського нагляду, слабкість опозиції, партійних структур, нерозвинутість незалежного громадського контролю за діями влади, а як ширму для губернарів і голів адміністрацій типу, так званих громадських рад, яку запровадив своєю Постановою Прем'єр М.Азаров.

Можна навести лише декілька системних заходів по нейтралізації адмінресурсу:

1. Реальна, а не декоративна податкова реформа та економічна дерегуляція, які б призвели до встановлення чітких правил гри, декриміналізації та виведення із «тіні» майже 60 відсотків економіки держави.

2. Проведення реальної адміністративної реформи та децентралізації влади – чіткий, законодавчо закріплений розподіл функцій управління адміністрацій та структур місцевого самоврядування.

3. Незалежний громадський контроль, який би включав незалежні канали ЗМІ, парламентські комісії та мережу дійових, а не декоративних правозахисних моніторингових НДО.

4. Формування дійсно незалежної системи судів та прокурорського нагляду.

5. Правовий та парламентський захист свідків, що надають документальні свідчення щодо порушень виборчого законодавства та адмінвтручань у виборчу кампанію у військових частинах, в'язницях, закритих та режимних організаціях.

6. Подолання правової невідомості практики «незначних порушень, що загалом не вплинули на результат» – для визнання виборів недійсними, важлива не кількість та об'єм порушень, а їх задокументований факт.

7. Редакція виборчого законодавства та законів про силові відомства (прокуратура, міліція, податкова служба) відносно визначення поняття «адмінресурс» та чіткій забороні його використання у виборах, під умовами визнання їх недійсними.

Принципово важливою є також заборона використання бюджетних коштів в інтересах будь-якої окремо взятої політичної сили або кандидата.

Треба усвідомити, що результати чесних виборів не стільки в системі виборів, а в чітко виписаних в законі проце-

дур виборів і відповідальність за їх невиконання й порушення.

Але, всі ці і не тільки ці, заходи залишаться лише побажаннями без активного громадського лобіювання таких змін та моніторингової активності громадських активістів за прозорість і демократичність виборчого процесу в країні. Поки у виборця не буде МЕХАНІЗМУ, як примусити депутатів виконувати пряму норму Конституції, голосувати особисто (я вже не кажу, голосувати за те, що було у передвиборчій програмі), доти всі розмови і про верховенство права, і про демократію будуть пустопорожніми балачками.

Як наголошують експерти, ця виборча кампанія поставила під сумнів євроінтеграційні прагнення держави Україна та створила небезпечні правові прецеденти. Бездіяльність правоохоронної системи, заангажованість судової гілки та порушення конституційних прав громадян, які залишаються безкарними, ставлять під сумнів випадковість таких дій з боку окремих організаторів виборів. Враховуючи фактор дня голосування, парламентські вибори 2012 року можна визнати такими, що не відповідають базовим демократичним стандартам через відсутність рівних умов проведення кампанії кандидатами та партіями, безпрецедентно великою кількістю «технічних» суб'єктів виборчого процесу, заангажованістю складу виборчих комісій та незбалансованістю подачі ЗМІ інформації про партії і кандидатів.

Дивно, що опозиція не піднімає у парламенті не лише питання фальсифікацій на виборах, але й навіть призначення виборів на 5 округах, де переможців не встановлено. Насправді, треба було вимагати призначення виборів на цих округах до голосування за прем'єра та розподілу комітетів. Робота опозиції в парламенті дедалі більше нагадує протести під ЦВК та Українським Домом.

До речі, ми запрошували на конференцію і «новітніх» від опозиції народних депутатів, але, як виявилось, у них чи не знайшлось часу, чи бажання дослухатись нас. Але нам – громадським активістам, яким не байдужа доля України, треба дати зрозуміти цим хлопцям, яким ми – народ – лише авансували свою довіру і щоби вони пам'ятали, що насправді вони не лідери «нації», як вони себе там вважають, а

лише партії, які вони представляють, і насправді ми найняли їх на роботу і спитаємо за її виконання.

Часто-густо наші «опозиціонери» хваляться, як багато законопроектів вони написали і подали на розгляд ВР. Оцінювати законотворчість за кількістю законопроектів, це – формалістичний підхід або, простіше, дурня. Головним критерієм роботи парламенту повинна бути якість законодавства, якість тих процесів, які відбуваються у країні: чи відбувається зростання потужності країни чи, навпаки, її занепад, та обов'язковий парламентський контроль діяльності влади.

Я впевнена, що в залі зібрались здорові сили – громадські діячі, вчені, публічні політики, які хочуть добробуту народу України, щастя нашим дітям і прийдешнім поколінням. Тому ми з вами повинні зробити все можливе і неможливе, щоб до влади у представницькі та вищий законодавчий орган не потрапляли демагоги-романтики, дилетанти і авантюристи від політики, відверті злочинці, якими сьогодні аж кишать наші владні структури й «ради» – від найнижчого до найвищого рівня. Аксиома, що управляти державою повинні чесні, порядні люди, професіонали-прагматики і, головне, патріоти нашої, а не сусідньої, держави.

Закінчуючи свій виступ, закликаю всіх Вас до плідної співпраці. Нехай наші справи, які потребують багато сил, волі, наполегливості і віри приносять щирі плоди на благо нашої України. Бажаю всім нам натхнення і наснаги. Дякую за увагу.

Прогнозованість парламентських виборів 2012 року, використання адмінресурсу, але Київ показав, що можна опиратися і грошам, і адмінресурсу

Олексій Васильович Гарань,

доктор історичних наук, професор кафедри політології Національного Університету «Києво-Могилянська Академія», м. Київ

Я думаю, що ці вибори були важливими для цієї влади, тому що ці вибори могли вивести владу із того глухого кута, в який вона себе загнала справою Тимошенко та рішенням про угоду та асоціацію з Європейським Союзом. Влада могла б сказати: «Дивіться, ми рухаємось назустріч». Європейський Союз теж сказав би: «Ура, є рух», – і можна було б рухатися вперед.

Власне, цьому сприяло те, що був прийнятий відповідний закон про змішану систему. Зараз стало абсолютно зрозуміло, що цей закон влада приймала під себе. Я не знаю, як це вийшло. Пам'ятаю, що тоді була узгоджувальна комісія у парламенті, яку очолював Руслан Князевич, який запевняв, що у цьому Законі все виписано так, що можна буде перешкодити фальсифікаціям. І власне, це було аргументом, чому було вільне голосування опозиції за прийняття цього Закону. Насправді ми бачимо, що цього не відбулося.

Отже, результат виборів насправді був прогнозований в тому сенсі, що опозиції вдалося виграти в цілому за партійними списками, хоча влада може говорити, що вона на першому місці. По мажоритарці влада взяла більше, в тому числі і за рахунок самовисуванців. В цьому сенсі все прогнозовано.

Справедливою є критика дій опозиції в багатьох мажоритарних округах. Ми це в Києві бачили, коли не були узгоджені кандидати. «Об'єднана опозиція» не могла домовитися з «Ударом». І пам'ятаємо, яке було перетягування канату напередодні виборів, коли «Удар» запропонував більшості кандидатів від «Об'єднаної опозиції» знятися на користь «Удару», спираючись на соціологічні дані, які начебто підтверджували

правоту «Удару».

Потім з'ясувалося, що це не так. Але тут мають висновки зробити представники різних колон опозиції: як організувати соціологічні висновки, щоб вона правильно передбачала результат, а не призводила до посилення суперечностей всередині самої опозиції.

Все ж таки думаю, що окремі позитивні речі ми побачили. Ми побачили, що об'єднана опозиція все ж таки об'єдналася. Можливо, це було помилкою. Можливо, потрібно було б йти окремо «Фронту змін» і «Батьківщині». Об'єднання сумарно не призвело до підняття їхнього рейтингу. Тут, як кажуть, не вгадаєш. Сумарно на початок літа рейтинг опозиції перевищував рейтинг «Партії Регіонів».

В принципі, «Об'єднана опозиція» могла б вийти на перше місце по партійних списках. Безумовно, це було б важливо з символічної точки зору. Чому це не відбулося?

Очевидно тому, що відбувалося розтягування опозиційного електорату, скачок рейтингу «Удару», скачок рейтингу «Свободи». Давайте уявимо, яка б була ситуація, якби «Батьківщина» та «Фронт змін» пішли окремими списками. Ми бачили, яка полеміка відбувалася між «Ударом» та «Об'єднаною опозицією». Якби вони пішли окремо, то, зрозуміло, що влада їх теж би страждала. Я думаю, що у цьому випадку могло б бути ще гірше.

Те, що була досягнута угода між «Об'єднаною опозицією» і «Свободою» по мажоритарних округах, кінцевий результат цього, я думаю, був в цілому позитивний.

По Києву я можу сказати, що для більшості експертів результат виявився певною мірою несподіваним. Тому що більшість експертів була абсолютно переконана, що «грошові мішки» – Пилипишин, Довгий, Герега та інші – виграють. Тим більше, що з іншого боку йшли зовсім невідомі люди. Наприклад, Левченко проти Пилипишина. Ви помятаєте, що один відомий експерт казав, що Пилипишин там всіх порве? А виявилось навпаки. Я б не сказав, що це була сила опозиції, це була скоріше ненависть до існуючої влади.

І за цих умов Київ показав, що можна опиратися і грошам, і адміністративному ресурсу.

Якщо сказати про «Свободу», то ця тема з'явилася і в ре-

золюціях Європарламенту. І з'явилася з подання людей, що пов'язані з «Партією Регіонів». Але це дуже складний феномен. Я належу до критиків «Свободи» і з багатьма їх тезами не погоджуюся принципово.

В сьогоднішньому «Дзеркалі тижня» є дуже хороша стаття Андреаса Умбарта, який є фахівцем з питань правого радикалізму. Стаття присвячена «Свободі», вона є об'єктивною та дуже прагматичною. Її висновок, з яким я погоджуюся, полягає у тому, що «Свобода» – на роздоріжжі. Вона може залишитися в суто правовій радикальній ніші з ксенофобськими та антисемітськими висловлюваннями і риторикою, які, на жаль, є і проти яких потрібно боротися.

У той же час у неї є можливість еволюціонувати в бік здорового консерватизму. Прикладом цього є в Італії «Національний альянс», який очолювала онука Мусоліні, який був спадкоємцем фашистського руху. Але потім вони дрейфували, вступили в коаліцію з Берлусконі, почали дрейфувати в бік правого центру, потім саморозпустилися та влилися в склад партії Берлусконі.

Зараз можливі різні сценарії розвитку «Свободи». І очевидно, що там всередині є як люди прагматичні, так і люди, які залишаються в полоні ідеологічних стереотипів та ідеологічної нетолерантності.

Мажоритарна система, ми бачимо, не працює, закриті партійні списки не працюють. В Європі більшість виборчих систем або пропорційні, або якийсь варіант змішаної системи, де є суттєвий компонент пропорційної системи з відкритими партійними списками. Але не в усіх країнах. Наприклад, в Німеччині половина партійних списків є закритими, але вони є регіональними. Отже нам потрібно рухатися до відкритих регіональних партійних списків.

Якщо говорити про якість проведених депутатів, то критика опозиції не є достатньою. І є очевидним, що казус Тобалова показав небезпеку, з якою стикається опозиція. До речі, «Партія регіонів» говорить, що «тушки» є тільки у опозиції, у них тушок нема. Проте можна пригадати ситуацію, коли Тимошенко призначали прем'єром після Помаранчевої революції. Тоді 400 депутатів, у тому числі і об'єднані соціал-демократи з Партії регіонів, голосували за неї. Ну, а зараз

ми побачили цілу фракцію – це комуністи, які виступали проти антинародного уряду і проголосували за призначення Азарова.

Майбутню ситуацію в парламенті я бачу так: Партія регіонів частково свій план виконала – вона отримала більшість. Але набагато менший запас міцності, на який вона розраховувала. І тому, я думаю, у цьому парламенті ми будемо бачити приблизно те, що ми бачили у парламенті напередодні 2004 року. По мірі наближення президентських виборів, по мірі того, як стане зрозуміло наскільки є конкуренти і є можливість, що прийде хтось інший, а не Янукович, я думаю, що у цьому парламенті будуть відбуватися процеси дезінтеграції більшості, яка і зараз є достатньо нестійкою.

*Примітки: Розшифровка з запису.

Від суспільства виборчих технологій до суспільства виборців

Владислав Євгенович Романов,

*директор Інформаційно-аналітичного
агентства «Придніпров'я», кандидат історичних наук
депутат Дніпропетровської обласної Ради*

По-перше, – «Партія регіонів» вибори прогнала стратегічно. Якби вибори проходили тільки за пропорційною системою, то зараз ПР була б у Верховній Раді в меншості. По-друге, – «Партія регіонів» виграла тактично. «Регіони» провели в області 17 своїх мажоритарників. І це дає можливість для маневрів, імітації нових форматів політичних союзів, об'єднань тощо. Думаю, що ці тушки підуть зграями з «Партії регіонів», як тільки з'явиться така можливість. Формування таких зграй ми зможемо побачити під виглядом утворення регіональних патріотичних об'єднань «За щось...» Фактично почнеться процес дезінтеграції під виглядом необхідності щось робити. Звісно, що оцими тушконосцями будуть ті депутати, що обиралися за мажоритарними округами.

Влада розуміє, що вона вже «не може». Але поки що у суспільстві немає ступеню сприйняття загалом ситуації, що влада «не здатна», а треба підійти, штовхнути і вона впаде.

За підсумками цих виборів із суспільства пішов страх. Страху немає, натомість з'являється бажання дати в пику. Цим пояснюються такі високі рейтинги «Свободи» та «Удару». Виборець шукав того, хто прийде і дасть за нього у пику владі. Така агресивна, але на словах, риторика була дуже популярна у виборців під час кампанії.

На жаль, наші соціологи займаються заміром суспільних настроїв тільки напередодні виборів. Я не знаю жодного опитування після виборів. Зараз із суспільства йдуть імпульси – «ми ж за них не голосували». В очах пересічного виборця ця влада легітимність втратила остаточно.

У нас було в області три округи із сімнадцяти, де можна було вибори виграти. В двох округах (це 37 і 25 округи) голоси точно були вкрадені. Можна вважати, що «Партія регіонів» вкрала в середньому близько 10% голосів від тієї суми, що

вони показували офіційно.

У «Об'єднаній опозиції» вкрали близько 5-7% голосів. Те, що ми недобрали з того протестного потенціалу, який мали напередодні виборів, це наша провина. Наприклад, Дніпропетровськ мав від 68% до 74% людей, що були налаштовані протестно. З них понад 40% готові були голосувати за опозицію. Ми взяли по факту менше. Виникає питання – куди поділася та різниця. Чи вони не пішли на вибори, або змінили свою думку напередодні голосування – це інше питання.

Ці вибори, на мою думку, «останній бій» адмінресурсу: використано все, що тільки можна придумати. Влада провела тотальну мобілізацію всіх своїх адміністративних ресурсів, націлівши їх на те, щоб взяти повністю під контроль виборців з бюджетної сфери. «Бюджетник» зіграв на цих виборах досить негативну роль. Всі бюджетники повинні були голосувати на цих виборах за Партію регіонів. Люди зверталися до нас і надавали факти відкритого тиску на працівників бюджетної сфери. Наприклад, в Красногвардійському районі м. Дніпропетровська начальниця терцентру змушувала писати розписки інспекторів, що вони особисто та члени їх родин проголосують за ПР та кандидата від ПР по мажоритарному округу. З цього приводу, маючи відповідні докази, ми й зробили відкриту заяву на сесії обласної ради.

Другий прийом. Ми побачили, як почала збільшуватися кількість бомжів на майбутніх закритих ділянках. Тим бомжам видавалися нові паспорти. Коли ця інформація була оприлюднена на засіданні обласної ради, в кімнаті для преси начальник управління інформації ОДА влаштував істеріку, аби журналісти нічого не почули з того, що я казав у залі. Вперше губернатор підстрибує до опозиційних політиків і каже: «Це не так. Ви тут піаритеся, але це не так».

Тоді я зрозумів – ми потрапили в десятку. Про що йде мова. На цих виборах були використані усі можливі ресурси влади: закриті ділянки – будь ласка, тиск на бюджетників – будь ласка. Підкуп – давали гроші не за те, щоб виборець голосував за «Партію регіонів». Давали гроші за те, щоб виборець не пішов на вибори. Це ноу-хау влади. У нас є ділянки, де вони це робили у випадках, коли знали, що там є досить вагомий відсоток людей, що будуть голосувати за опози-

цію. Технологія – «На тобі дружище 200 грн., та сиди вдома». Нормально: і душа спокійна, що не зрадив, і гроші є.

У Дніпропетровську і у інших містах області була запущена схема роздачі нових паспортів. За законом, людина, яка не має прописки, бо щойно отримала новий паспорт і не ще встигла прописатися, може голосувати де завгодно. Чомусь при прийнятті закону на це не звернули уваги.

У Дніпропетровську за нашими підрахунками було близько 1.000 таких осіб. На дільниці по вул. Свердлова, де розташований той славнозвісний притулок для бомжів, ми побачили десь 500-700 таких осіб, яким встигли оформити нові паспорти. Але перша ж перевірка через списки виборців, по інших базах, показала, що майже усі ці люди є звичайними громадянами, які мають житло, роботу, родини тощо. Тобто, від виглядом «бомжів» паспорти роздавалися «потрібним» людям. У п'ятницю напередодні виборів одна із політичних партій (зрозуміло, яка) бере в оренду два таксомоторних парки – близько 1.000 таксі. Коли ми про це дізналися, подумали: «Бабцю повезти на таксі голосувати, це – круто». Проте на цих таксі не їздили бабусі, на цих таксі їздили хлопці з цими паспортами. І ми постійно зіштовхувалися з ними на дільницях, що знаходилися під нашим спостереженням.

Я вважаю, що була розроблена нормальна математична модель щодо схеми такого голосування. Таким чином, за день можна зробити 10-15 голосувань по одному паспорту. І все нібито законно. У Дніпропетровську десь від 30 до 50 тисяч голосів можна було зробити за допомогою такої технології.

Жоден засіб масової інформації про ці паспорти не згадував взагалі. До мене зверталось багато журналістів, у тому числі із центральних видань. Проте жодної інформації про цю паспортну технологію не було оприлюднено. Це свідчить, що це була фальсифікація на рівні держави, яка є злочином. Ми встановили особи деяких з цих отримувачів паспортів. Це особи, що мають роботу та родину. Підстав для видачі їм іншого паспорта не було.

Наслідком такої технології може бути те, що країни Європи можуть замислитися над тим, як легко в Україні отримати внутрішній паспорт, і хто з цими паспортами буде намагати-

ся отримати європейські візи.

Ми намагаємося після кожних чергових виборів боротися з наслідками таких фальсифікацій. Проте давайте задумаємося над тим, що Україна є світовим лідером по фальсифікаціях та підтасовках виборів. Це вже не технологія, це – індустрія. І боротися з нею можна двома шляхами: або виключно в силовому варіанті і, можливо, до цього дійде, або все ж таки потрібно змінювати суспільство. Шляхи революційний і еволюційний. Але еволюційно нам вже часу не залишилося, враховуючи наші економічні показники та соціальні перспективи. Тоді залишається революційний шлях.

Міжнародний аспект виборчої кампанії

Юрій Борисович Райхель,

політичний оглядач, м. Дніпропетровськ

Наверное, не все слушали пресс-конференцию президента России Владимира Путина? (12 декабря 2012г. президент России Владимир Путин выступил с Посланием Федеральному собранию – ред.). Я, в силу служебных обязанностей, слушал. И должен вам сказать, что пришел к выводу, что уже не Россия – «старший брат», а Украина. Потому что Путину очень понравилась система выборов по округам. В России же сейчас пропорциональная система, как у нас была раньше. В РФ приближаются выборы в Государственную Думу, и главное – в местные законодательные собрания Федерации. И вот теперь Владимир Владимирович посмотрел и... Он не сказал: «Украина». Но очень много из того, что он перечислил как «надо и нам внедрять», я узнал наш закон о выборах. Так что есть кому и нас наследовать. К сожалению, не в самом лучшем.

Я не буду рассказывать, как власть украла результаты на выборах, технологии этого. Вы это сами прекрасно знаете и видели. Я бы хотел кое-что сказать о двух вещах.

При всем при том административном ресурсе, при всех тех фальсификациях и подтасовках, которые были задействованы властью, и еще готовятся – в связи с приближением, например, выборов в городе Киеве, а там, вы же понимаете, как сцепятся!.. Борьба же за столицу! Революция начинается в столице, а контрреволюция – на окраинах – это практически происходит так всегда. Поэтому, как учил товарищ Ленин, – а он был менеджером государственного переворота и классиком государственного переворота: если революция в Петрограде и в Москве, значит, все хорошо.

Поэтому Киев станет местом сосредоточения новых технологий фальсификаций и подтасовок, и от того, как к этому подойдет оппозиция, во многом будет зависеть результат выборов 2015 года. Я имею в виду – президентских выборов.

Не буду говорить о возможных досрочных парламентских выборах, как предыдущий оратор, хотя также придерживаюсь мнения, что они не исключены – а весьма вероятны. Тем не менее, будем говорить о том, что точно знаем по календарю, а это – выборы-2015, президентские.

Два слова о «тушках». Если вы думаете, что потенциальные «тушки» – это только *бизнесмены*, которые находятся в партийных списках, то вы глубоко ошибаетесь. «Тушки» – это состояние не только материальное. Поэтому, если б у нас в списках оппозиции не было ни одного бизнесмена – это не гарантия от возникновения «тушек», а наоборот – многократное увеличение вероятности «тушек», потому что тот, кто не имеет собственного бизнеса и относительного материального обеспечения, гораздо сильнее подвержен формам воздействия, в том числе и материального, со стороны власти.

Борьба с «тушками» и появление «тушек» – это первый и явный признак организационной и идеологической слабости оппозиции.

Поэтому проценты на выборах, которые оппозиция недобрала, и даже те, что она набрала – это не ее заслуга, она оказалась *ведомой* событиями и настроениями в обществе.

Потому что, если вы посмотрите на парторганизации в регионах, – налицо организационная, идеологическая (я сейчас не говорю о финансовой!) слабость оппозиции.

И то, что не были выставлены соответствующие кандидаты в округах, и то, что они не вели соответствующую работу – при всем при том, что власть мешала, не давала пробиться в СМИ... А мы прекрасно понимаем, что если сильная партийная организация, то есть много технологических возможностей, – я это вам как имеющий отношение к СМИ говорю, – есть много (!) возможностей дойти до избирателя, и вопрос это не финансовый. В том числе финансовый, а в первую очередь – это вопрос слабости партийных организаций.

Не мне вам рассказывать про партийные организации в нашей области. В других областях партийные организации еще хуже. И вот в этом все проблемы нашей оппозиции, которые проявляются в парламентских драках по пово-

ду и без повода, в разговорах об «У нас 80 законопроектов», а ничего этого в жизни нет, проявляются в срезании заборов и т.д. Это заполняет тот организационный и идеологический вакуум, который есть у оппозиции в широком смысле этого слова.

И счастье нашей оппозиции, что «на той стороне» ситуация не лучше.

Кто смотрел у Киселева разглагольствования Сергея Леонидовича Тигипко о том, что тот теперь пойдет «в идеологию»? Это первый признак! К этому относиться надо очень серьезно, у Сергея Леонидовича «чуйка» сумасшедшая на нишу. И то, что он ее первый бросился заполнять – признак того кризиса власти, который уже мы наблюдаем.

Следующий вопрос. О международном аспекте. Я вам должен сказать, что международные последствия выборов-2012 гораздо более глубокие, чем они проявились в резолюциях Европарламента. Обратите внимание: власть оказалась в полном финансовом тупике: денег нет, и самое главное – неоткуда взять. В Россию не доехал (еще неизвестно, были ли там деньги, но – не доехал), на Западе (это и США, и Канада) – нам денег нет, на Востоке – не дают.

Я вам могу сказать, где можно получить деньги. Офшоры? Это разговоры. Разговоры мальчиков из «Свободы», которые натыкали цитат из идеологов украинского национализма 20-30-х годов XX-го века, – уже тогда эта идеология была отсталой, – а теперь они ее переносят в начало XXI-го века, сами не понимая, что призывают сейчас к колхозам!

Я вам расскажу, где можно взять деньги, и наша власть уже попыталась это сделать, – в Китае.

Китай готов дать, хоть сегодня, 3 млрд долл.

Китайцы готовы, не под землю, а под какие-нибудь инфраструктурные проекты, типа магистрали в Борисполь...

Но есть две проблемы у нашей власти с китайскими займами (под очень, кстати, маленькие проценты: они дают под 3-5%, это как проценты МВФ): первая – эти кредиты можно использовать только для закупки китайских товаров и услуг китайских фирм. И это еще не самое страшное. Самое страшное – что эти деньги «распилить» нельзя: китайцы настолько жестко контролируют!

Кредиты даются в пересчете на юани. И наши соседи в Беларуси, взяв 2 млрд долл. в юанях, 100 млн потратили на покупку всего того, что не нужно, а

дальше... распилить нельзя... эти день вернули.

Китайские деньги никакого интереса не представляют, потому что их «правильно освоить» («распилить») нельзя!

Кстати, и деньги МВФ не распиливаются, потому что деньги МВФ поступают прямо в золотовалютные резервы Национального банка. А оттуда уже – на какие-то дела типа покрытия нехватки валюты. Или вы думаете, что нашу власть заботит неповышение цен на газ? У нее проблемы совершенно иного порядка.

Поэтому наша власть оказалась в финансовом отношении в полной международной изоляции.

И поэтому на саммит 25 февраля Украина-ЕС они должны привести что-то такое!.. Чтоб ЕС хотя бы форточку приоткрыл. Азарова привести? Я вам лучше анекдот расскажу: на конференции лингвистов Беларуси, России и Украины произошла драка: лингвисты подрались при дискуссии «На каком языке говорит Азаров?»

Возвращаясь к итогам наших выборов я хотел бы сказать следующее: если наша оппозиция (в широком смысле слова) не преодолеет организационные проблемы, а это и слабость парторганизаций, отсутствие необходимого количества орговиков, – я бы не очень поручился, что при возрастании протестных настроений в обществе, у нее возрастут шансы на выборах-2015.

*Примітки: Розшифровка з запису.

Дотримання основних принципів ведення Державного Реєстру виборців : проблеми, перспективи, рекомендації

Іван Вікторович Маркевич,

*Каоліція виборчих ініціатив «Дзвін»,
регіональний координатор, кандидат технічних наук
(спостерігач від ДОГО «НК») м. Дніпропетровськ*

Реєстр избирателей состоит из трех уровней: первый уровень – распорядитель реестра, которым является Центральная избирательная комиссия; второй уровень – отделы администрирования, которые располагаются в госадминистрациях и предоставляют необходимые средства (канцелярские принадлежности, стулья и т.д.) для функционирования реестра избирателей; третий уровень – сами органы ведения реестра избирателей, которые, как правило, располагаются в исполкомах органов местного самоуправления административно-территориальных единиц.

Я не открою никому секрета, выборы – это арифметика, чистая математика. Достаточно много информации накоплено во всевозможных базах данных, в том числе и в реестре избирателей. Любой результат выборов можно просчитать с той или иной степенью вероятности, предпринять определенные действия и обеспечить избрание нужного кандидата в депутаты.

В чем суть существования самого реестра избирателей. Этот реестр появился в Украине в 2007 году. До этого вся информация хранилась в бумажном виде, что вообще делало невозможным какой-либо контроль. Все помнят, какие результаты были на выборах президента 2004 года, когда, например, Донецкая область давала 110% голосов.

Сам факт создания электронной базы избирателей – это шаг вперед. Но, есть большой жирный минус. Мы не имеем доступа к реестру избирателей для осуществления контроля прозрачности и честности проведения выборов. Каждый гражданин Украины может сделать запрос в органы ДРВ,

для получения информации об избирателях, проживающих на территории избирательного участка, где он зарегистрирован, но человек гарантированно получит отказ, в котором будет ссылка на закон о «Защите прав персональных данных».

Проблема заключается в том, что вроде существует электронная база данных избирателей, вроде бы декларируется право проверить наличие самого себя в этой базе. Но наполнение реестра избирателей остается закрытым для контроля. Это является проблемой, и проблему эту нужно решать.

Существующая бесконтрольность наполнения реестра избирателей позволяет организовывать технологию фальсификации под названием «косынка». Когда определенное количество человек заранее вносится в списки избирателей разных участков, и они голосуют, обращаясь для этого к заранее определенным «проинформированным» членам избирательных комиссий. Нет гарантии, что такая ситуация не повторится на следующих выборах. Потому что эта технология является достаточно простой, и в тоже время достаточно действенной.

В период между выборами органы реестра тоже функционируют, они делают запросы в другие органы (ЗАГСы и т.д.) для обновления списков. Но ближе к выборам опять эту технологию вспомнят и начнут её применять.

Какой может быть рецепт борьбы с подобной технологией. Я вижу единственный путь – продолжение попыток публичного, общественного контроля наполнения реестра избирателей. Чем больше публичности и прозрачности, тем меньше возможности действий по фальсификации реестра, что в конечном итоге отражается и на общем результате выборов.

Роль третього сектору у протидії маніпуляціям та захисті результатів виборів

Литвинов Олексій Володимирович,

*кандидат наук з державного управління,
голова ДОГО «Дніпропетровський координаційно-
експертний центр з питань регуляторної політики»
м. Дніпропетровськ (спостерігач від ДОГО «НК»)*

Вибори до Верховної Ради України 2012 р. були визнані міжнародними та вітчизняними експертами регресом України у процесі проведення демократичних виборів. Головною відмінністю останньої виборчої кампанії від попередніх стало те, що основні порушення законодавства були здійснені до дня голосування, а сам день голосування пройшов «майже» без явних порушень. Певною мірою «відсутність» порушень можна пояснити недостатньою кваліфікацією офіційних спостерігачів. Загалом же експерти Громадянської мережі «ОПОРА» у своєму підсумковому звіті за результатами загальнонаціонального спостереження за парламентськими виборами 2012 р. відзначили, що «парламентська кампанія 2012 року характеризувалася штучним обмеженням змагальності виборчого процесу та грубим порушенням принципу рівних можливостей для партій і кандидатів. В умовах змішаної виборчої системи, позазаконні технології використання адміністративного ресурсу і підкупу виборців мали вирішальний вплив на перебіг кампанії, що в цілому не сприяло чесності її результатів. Ці порушення мали системний характер та жодних правових наслідків для суб'єктів виборчого процесу, які вдавались до них. Враховуючи фактор дня голосування, вибори можна визнати такими, що не відповідають базовим демократичним стандартам через відсутність рівних умов проведення кампанії кандидатами та партіями, безпрецедентно великою кількістю «технічних» суб'єктів виборчого процесу, заангажованістю складу виборчих комісій та незбалансованістю подачі ЗМІ інформації про партії і кандидатів».

Опозиційні партії виявилися безсильними або немотиво-

ваними для проведення якісної роботи із захисту отриманих результатів. На підтвердження цієї тези свідчать такі факти:

- опозиційні партії переважно не бажали співпрацювати із організаціями громадянського суспільства, що були зареєстровані офіційними спостерігачами;

- опозиційні партії майже не використовували виявлені організаціями громадянського суспільства порушення, для посилення резонансу та привертання уваги міжнародних експертів;

- опозиційні партії не завжди якісно готували власних спостерігачів, а також не використовували можливостей третього сектору;

- опозиція виявилася не готовою до «технологій», що застосовувала влада для фальсифікації та маніпуляції результатами виборів.

Без перебільшення можна сказати, що потужні ресурси, зосереджені у вітчизняному третьому секторі, не були використані опозиційними партіями для забезпечення прозорості виборчого процесу та захисту результатів. На даному етапі опозиція не бачить у третьому секторі свого союзника і це є значною стратегічною помилкою. З іншого боку, влада максимально відштовхує незалежні громадські організації від процесів розробки політичних рішень. Чого лише вартують факти, виявлені під час формування громадських рад у 2010-2011 роках. Переважно до складу громадських рад увійшли громадські організації, наближені або лояльні до влади, що очолюються державними службовцями, депутатами місцевих рад або директорами комунальних підприємств, що за сумісництвом керують громадськими об'єднаннями.

Значна кількість інститутів громадянського суспільства знаходиться у перманентному конфлікті із чинною владою. За своєю суттю громадська організація є об'єднанням громадян для захисту своїх прав та законних інтересів. Таким чином, громадські організації утворюються переважно там, де права громадян порушуються або законні інтереси ігноруються. Значна частина членів громадських організацій, це колишні чиновники з їх знанням реальних

процесів прийняття управлінських рішень та роботи адміністративного апарату. Ігнорування такого потужного ресур-

су, як інституту громадянського суспільства є стратегічною помилкою опозиції. Частково це пояснюється відсутністю довіри один до одного між цими двома суб'єктами, що є складною багатогранною проблемою. Кращим способом розв'язання цієї проблеми є організація якнайширшої співпраці опозиції із третім сектором. Першим кроком може стати налагодження діалогу між парламентською опозицією та третім сектором. Опозиція зараз має зробити крок назустріч третьому сектору, розпочати налагоджувати співпрацю. У майбутньому це дасть значні дивіденди у вигляді громадської підтримки реформ, а також дозволить опозиції формувати державну політику з урахуванням очікувань громадськості.

Достатньо успішним прикладом подібної співпраці можна вважати рух «Чесно» та його взаємодію із партією «УДАР» Віталія Кличка. Хоча під час оцінки кандидатів у депутати і не вдалося забезпечити кардинальних змін, все ж таки ці кроки опозиції назустріч третьому сектору викликають повагу. Наразі це єдиний прецедент на національному рівні успішної співпраці громадського об'єднання із політичною партією. Ще більший потенціал знаходиться поза межами цих процесів, що стало наслідком значної закритості політичних партій від громадськості.

Криза довіри між опозицією та інститутами громадянського суспільства має бути використана для якісних змін у підходах до їх співпраці. В Україні вже сформовані та успішно діють коаліції та асоціації громадських організацій (у сфері захисту права на доступ до публічної інформації, боротьбі із корупцією, громадського контролю за державними закупівлями тощо), які можуть надавати реальну інформаційно-аналітичну підтримку у процесі вироблення державної політики.

Тож, до президентських виборів 2015 р. опозиції слід більш уважно віднестися до інститутів громадянського суспільства, створивши дієві механізми для діалогу та співпраці. Результатом такої співпраці стане збільшення довіри

між політичними партіями та об'єднаннями громадян, що сприятиме розбудові громадянського суспільства та забезпеченні демократизації України. Мета амбітна, чи заці-

кавлена у цьому опозиція – невідомо. Наразі інститути громадянського суспільства, за деякими виключеннями – не довіряють опозиції, яка до 2010 року була владою і також не надто реагувала на вимоги третього сектору. Хтось має розпочати цей діалог і подати руку для співпраці, і цей хтось – парламентська опозиція.

Отсутствие нарушения интересов истца как существенная препона для обжалования нарушений законодательства о выборах в судебном порядке

Андреев Алексей Николаевич,

*юрист, заместитель председателя ДООО
«Гражданская защита «ГраЗа»,
(наблюдатель от ДОГО «НК»)*

В ходе избирательной компании в сентябре-октябре 2012 года наблюдателями ДООО «Народный контроль» было подано в административный суд 12 исков, касающихся установленных нарушений закона «О выборах народных депутатов». По итогам судебных слушаний в удовлетворении всех исков было отказано.

Наиболее показательным процессом было разбирательство по иску к Окружной избирательной комиссии №40. Предметом спора было признание противоправными действий ответчика по определению персонального состава участковых избирательных комиссий в одномандатном избирательном округе №40 (Постановление Днепропетровского окружного административного суда от 28.09.2012 г.; дело 2а/0470/11473/12). Фактическим основанием для подачи иска было установленное наблюдателями ДООО «Народный контроль» полное несоответствие результатов жеребьевки от 21.09.2012г. оглашенному в ходе заседания окружной комиссии персональному наполнению участковых комиссий. Доказательствами по делу были составленный наблюдателем акт о нарушении закона и сделанная в ходе заседания комиссии видеозапись.

Административный суд обосновал отказ в удовлетворении иска по сугубо формальным причинам без надлежащей оценки поданным очевидным доказательствам нарушения законодательства. Мотивировкой отказа является установленное судом отсутствие нарушений действиями ОИК №40 интересов истца, что является основанием для отказа в удовлетворении иска.

С подобными мотивировками отказа в удовлетворении исков наблюдатели ДООО «Народный контроль» столкнулись в трети судебных разбирательств. Как выяснилось, применяемый судами мотив «отсутствия ущемления интересов» является серьезным барьером к защите избирательных прав в судебном порядке.

Если при нарушении закона о выборах не нарушается права каждого конкретного гражданина (даже в статусе официального наблюдателя от общественной организации), то кто является пострадавшим в данной ситуации?

По нашему мнению, причинами сложившейся ситуации является существенный недостаток законодательства о выборах, прежде всего юридическая неопределенность понятия об источнике власти в Украине (народе), что влечет за собой существенное ущемление прав каждого отдельного гражданина-избирателя.

Согласно ст.5 Конституции Украины – носителем суверенитета и единственным источником власти в Украине является народ. Логичным является, что именно интересы народа страдают вследствие нарушения законодательства о выборах. Да и само законодательство может существенно ущемлять/ограничивать право народа как источника власти (в этом случае можно говорить об узурпации власти отдельной группой лиц). Но как юридически соотнести интересы народа и интересы каждого гражданина, определить его способность выступать от имени народа?

Конституция не содержит определения, что такое «народ». Также и законодательство не содержит единого подхода к понятию «народ». Существующие толкования статьи 5 Конституции в решениях Конституционного суда также не разрешают эту проблему (№6-рп/2005 от 05.10.2005 г.; №6-рп/2008 от 16.04.2008 г.).

Фактически существует два базовых подхода к определению этого понятия, которые были зафиксированы в законодательных актах Украины еще до выхода из состава СССР.

Первый подход – закреплен в разделе 2 «Декларации о государственном суверенитете Украины» (№55-XII от 16.07.1990г.) – «граждане Республики всех национальнос-

тей составляют народ Украины».

Второй подход – закреплен в «Декларации прав национальностей Украины» (№1771- XII от 01.11.1991 г.), в которой декларируется наличие нескольких народов на территории Украины, которые имеют культурные и языковые различия.

Закон Украины «О выборах народных депутатов» содержит норму о том, что избирателями являются граждане, достигшие 18 лет. Однако, соотнесение определенного законом круга избирателей с существующими подходами определения народа является проблематичным.

При первом подходе (народ это все граждане) – является непонятным, почему не учитываются значительные группы граждан (например, дети). Если дети-граждане являются частью народа, то от их имени в избирательном процессе могли бы принимать участие их родители (опекуны и попечители). В гражданском праве заключение сделок от имени детей их родителями является нормальным. Существующее избирательное право фактически игнорирует права

детей и создает условия для искажения воли всего народа. Это показательный, но не исчерпывающий пример существующего несоответствия.

Второй подход (народ – это все, идентифицирующие себя с определенной культурой/языком) в настоящее время не имеет адекватного проявления в законодательстве, а его формальное, brutальное применение еще больше деконсолидирует украинское общество.

Определение народа возможно через описание экономических, культурных, социальных взаимосвязей между его частями. Народ, не может быть описан, используя исключительно категорию «индивид». Семья, община (территориальная, религиозная и т.д.), коллективы (трудовые и т.д.), организации являются составными частями (органами) народа. Но существование и интересы вышеупомянутых групп – составных частей народа – не отражены в существующей избирательной системе. Политические партии в современном виде не способны выполнять такие функции.

Кроме того, определение народа, как источника власти и отдельного субъекта избирательного права, ставит пробле-

му определения связи избирателя и народа (каким должно быть участие конкретного избирателя в жизни/воспроизводстве народа; способности избирателя делать осознанный выбор).

В итоге феномен несвязанных логическо-юридическим языком понятий «народ» и «гражданин/избиратель» порождает на практике бесконтрольность и манипулятивность процесса определения состава органов власти в Украине (гражданин не может обратиться в суд при выявлении нарушения закона о выборах (ст.172 КАС Украины); в уголовных делах о нарушении процедуры выборов фактически отсутствует потерпевшая сторона, т.е. ограничены возможности для преследования преступников и т.д.). Современный избиратель не воспринимается государственными правоприменительными органами как часть народа. Его «народный» статус лишь декларируется в политических заявлениях, которые не имеют практических последствий.

Существующая серьезная законодательная лакуна свидетельствует о произошедшей узурпации власти в Украине в понимании ст.5 Конституции.

Считаем, что существующие подходы к определению «народа», как и сама избирательная система, являются устаревшими и не отвечают сложившимся в настоящее время реалиям.

Соціально-психологічні аспекти функціонування дільничної виборчої комісії як малої соціальної групи

Олександр Ігоревич Удот,

*студент факультету психології Київського
Національного університету імені Тараса Шевченка,
голова дільничної виборчої комісії №241 (ОВК 213, м. Київ)*

В більшості робіт, присвячених роботі дільничних виборчих комісій (ДВК), висвічується переважно юридичний аспект їх функціонування. При цьому увага авторів спрямована на висвітлення теми свідомого порушення виборчого законодавства, маніпулювання результатами волевиявлення виборців із боку членів ДВК. Натомість часто трапляються ситуації, коли порушення виборчого законодавства (особливо щодо ведення документації, процедурних моментів та дотримання визначених законодавством термінів) відбувається попри відсутність з боку членів ДВК намірів фальсифікації результатів виборчого процесу. Будучи головою однієї з ДВК (ОВК №213, ДВК №241), автор протягом періоду своєї роботи отримав близько 40 роз'яснень у різноманітних формах щодо організаційно-юридичних моментів функціонування ДВК від суб'єкту подання та виборчих комісій різного рівня, проте, жодного з соціально-психологічної проблематики. Цей соціально-

психологічний аспект діяльності ДВК як малої соціальної групи, яка має свої особливості та закономірності розвитку, попри його очевидну актуальність, перебуває на периферії уваги. Нам не вдалося знайти жодного дослідження, присвяченого цій проблематиці. Висвітленню цього аспекту присвячена наша доповідь.

Всередині ДВК, як і будь-якої іншої формальної організації, відбуваються неформальні процеси взаємодії між її членами. Ці процеси є фактором, який здійснює сильний вплив на поведінку кожного члена. ДВК, навіть за умови компетентності кожного з її членів, не може бути ефективною за відсутності між ними ефективною взаємодії. Для опису цього процесу ще у 1939 К.Левіним було введено термін «гру-

пова динаміка». Під цим терміном розуміють соціально-психологічні процеси, що приводять групу в певний стан за допомогою різноманітних групових механізмів та забезпечують її формування, функціонування та розвиток [3]. З того часу виникло багато теорій та класифікацій цього явища, однією з найпоширеніших можна вважати таку:

Стадія знайомства. На цій стадії члени групи готові менше говорити та більше слухати, засвоюючи норми та правила поведінки всередині групи, відбувається адаптація до нових умов. Цікаво, що деякі психологи ставлять під сумнів можливість ефективного функціонування групи, визначеної в статті 29 закону України «Про вибори народних депутатів України» у кількості 18-24 осіб для великої виборчої дільниці [1,4]. Така група неминуче дробитиметься на підгрупи, між якими виникатимуть конфлікти (згідно концепції мінімальної групової парадигми) [2,5].

Стадія агресії. Ця стадія пов'язана із розподілом ролей всередині ДВК та характеризується рядом конфліктів, в результаті яких в ДВК поруч із формальним лідером (головою) може постати неформальним (найчастіше секретар або заступник). Також визначається й інша постать – такого собі «цапа-відбувайла», який має негативний статус та служить ціллю для вираження агресії та можливого пояснення невдач в групі. В нормі ця

стадія викликає негативні переживання в більшості учасників, а особливо в формальних лідерів ДВК, оскільки саме на них спрямована більшість агресивних проявів. Типовою помилкою є спроба уникання цієї стадії або поступки в розподілі ролей, які виходять за рамки визначених законом обов'язків [5]. Стадію агресії неможливо та не потрібно уникати. Якщо діяльність ДВК застрягла на стадії знайомства, стадію агресії слід викликати штучно шляхом помірною провокування її членів, оскільки:

а) без проходження цієї стадії неможливий розподіл неформальних ролей та ефективне функціонування ДВК як малої соціальної групи;

б) стадія агресії може виникнути в критичний момент – в ході голосування або підрахунку голосів, значно ускладнюю-

чи або тимчасово унеможливлуючи цей процес;

в) для голови або секретаря ДВК – осіб, що несуть найбільші ризики в сенсі кримінальної відповідальності – стадія агресії може стати лакмусовим папірцем намірів, компетентності, працездатності членів ДВК. Аналіз підсумків цієї стадії може показати високі ризики для зазначених осіб від перебування на своїх посадах та, як наслідок, відмову від них;

г) ця стадія виявляє можливих осіб, які в результаті різних причин негативно впливають на роботу ДВК або унеможливають її (некомпетентність, відсутність часу, конфліктність, установка на зрив виборчого процесу, низька працездатність та виснаженість нервової системи тощо).

Стадія синергії. Період найбільшої працездатності ДВК. Якщо на цій стадії в ДВК потрапляє новий член, він має самостійно пройти усі попередні стадії. Зазвичай, в індивідуальному порядку це відбувається значно швидше. На цю стадію обов'язково має припадати процедура голосування та підведення підсумків голосування.

Стадія завершення роботи групи. За умови проходження попередніх стадій відбувається на позитивному емоційному тлі. Можливе виникнення тривалих непрофесійних зв'язків як між окремими членами, так і групи

в цілому, що ґрунтується не на спільних інтересах, поглядах, цілях, а на основі спільно пережитого позитивного досвіду.

Зазначені закономірності розвитку малої групи відбуваються завжди, незалежно від волі її учасників. Група може невизначено довгий час застрягати на проходженні 1-ї або 2-ї стадії. Через брак соціально-психологічних знань проходження цих стадій відбувається, як правило, неусвідомлено членами групи. Усвідомлення та розуміння зазначених процесів, особливо формальним керівництвом ДВК, дає можливість впливу на них з метою виведення групи на ефективний рівень взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про вибори народних депутатів України»: за станом на 21 грудня 2012 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>.
2. Зимбардо Ф., Ляйппе М. Социальное влияние / Зимбардо Ф., Ляйппе М.; пер. с англ. Н. Малыгина, А. Федоров. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.
3. Левин К. Теория поля в социальных науках / Левин К.; пер. с англ. Е.Сурпина. – СПб.: Сенсор, 2000, – 368 с.
4. Паркинсон С. Законы Паркинсона/ Паркинсон С.; пер. с англ. Н. Трауберг. – М.: Прогресс, 1989. – 450 с.
5. Робер М.А., Тильман Ф. Психология индивида и группы / Робер М.А., Тильман Ф.; пер. с англ. Ф.В. Толстых. – М.: Прогресс, 1988. – 256 с.

КРИЗИС ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЕСПОСОБНОСТИ ИЗБИРАТЕЛЯ

Станислав Андреевич Заморский,

*председатель ДООО «Гражданская защита
«ГраЗа», г. Днепрпетровск*

Кризис общества связан с растущей иррациональностью системы производства и распределения, жизненных благ и невозможностью воспроизводства жизни общества на основе старого представления о рациональном рыночном обмене – как известно, с обязательным получением прибыли. И потому негативные последствия такой растущей иррациональности будут и в дальнейшем, они будут носить абсолютно необратимый характер. Перед нами не кризис системы, а кризис принципа воспроизводства.

С каждым кризисным годом и выборы, как институт общественных отношений, будут, становиться все актуальнее и драматичнее.

На сегодня концепция общественного договора, наиболее полно подходит под тот тип правового государства, политическое устройство которого, мы – общество – якобы заказываем путем выборов, нанимая так сказать, своих представителей для реализации своих интересов. Каждые выборы государство как бы воспроизводит само себя, рождается заново. Выборы – это официальный и легитимный путь создания обществом государства, так сказать, путем мирного голосования большинством. На выборах, мы как бы вступаем в сделку с избираемой нами властью, подписываем договор на управление нашей жизнью. И тут, как говорят американцы, кто какую идею нам сможет более выгодно для себя продать.

Исходя из традиционного права, любая сделка считается законной, если стороны имеют соответствующую политическую дееспособность. Обладают ли этой политической дееспособностью нынешние договаривающиеся стороны об учреждении государства?

Существует ли требования к дееспособности договари-

вающихся сторон в этой сделке по учреждению государства? Хотя бы теоретически? Ведь когда заключают более мелкие бытовые договора-сделки (допустим на квартиры) с недееспособными людьми, у хозяев логично возникают проблемы с законностью сделки. Если сделки совершаются с детьми или больными недееспособными людьми, они тоже могут быть признаны незаконными и неэффективными.

Напомним, что обычно дееспособностью называют совокупную способность соблюдать права и нести обязанности.

Имеет ли политическую дееспособность нынешнее большинство населения и те политические силы, которые на каждых выборах берутся представлять интересы большинства народа, заключая предвыборные сделки?

Исходя из этого, основной проблемой настоящего доклада-исследования можно назвать ПОЛИТИЧЕСКУЮ ДЕЕСПОСОБНОСТЬ избирателя, которая позволяет ему участвовать полноценно в избирательном процессе, вступать, так сказать, в сделку с государством и которая заключена не только в его способности как гражданина при наступлении формального совершеннолетия просто отдать голос на выборах за ту или иную партию или представителя, но и объективно понимать свои интересы, представлять их и правильно оценивать последующие результаты. Потому что любое голосование без указанных вещей утрачивает всякий смысл.

Под политической дееспособностью мы будем подразумевать совокупную способность того самого условного большинства иметь права и исполнять обязанности, которое согласно демократической идее должно определять смысл и суть избирательного процесса.

Дееспособность материальная (наличие материальных ресурсов) – это способность экономически обеспечить реализацию собственных интересов, и заключена в непосредственном доступе к производственным и материальным ресурсам. (Оплата рекламы, создание избирательного продукта, составление политических программ, покупка массовок и т.д.)

Дееспособность антропологическая (наличие психофизиологических способностей, навыков и возможностей)

– это способность реагировать на окружающую информацию должным, адекватным образом. (Уровень, знаний, образованности, умение концентрировать внимание, навыки анализа, знание элементарной математики, основ культуры и психологии, истории, экономики и т.д., способствующей ориентироваться в современном обществе).

В государстве и обществе с рыночной экономикой на основе частной собственности общество стратифицируется по имущественному принципу. Это естественно, так как это логичный результат производимых рыночных, неравных сделок, преследующих цель получения прибыли и её капитализации, обеспечения.

Акционирование собственности в государстве в результате развития рыночной экономики на основе частной собственности, повторяет акционерное расслоение самого общества по объему собственности, что фактически предполагает соответственно расслоение и правовое.

Таким образом, мы определяем дееспособность субъектов избирательного права в рыночном обществе в том, что она определяться может только объемом имущества или собственности, принадлежащего этому субъекту избирательного права.

Ни для кого не секрет, что оплатить те или иные расходы, связанные с избирательными кампаниями могут лишь определенные способные на это финансовые структуры, корпорации собственников, находящиеся внутри нашего общества и являющиеся крупными акционерами капитализированной от рыночных перераспределений (сделок) прибыли. То есть, оплата вступительных взносов, содержание огромных штатов избирательных штабов, реклама в СМИ (которые, между, прочим, принадлежат иностранным медиахолдингам), и прочие накладные расходы в виде палаток, флажков, подарков, взяток и т.д. материально и технически по силам только самым главным и крупным акционерам нашего рыночного общества. Не говоря уже о том, что допуск в СМИ осуществляется строго с согласия внешних источников финансового и информационного управления.

Если мы обратимся к украинской избирательной системе и избирательному законодательству и попытаемся в

неё вникнуть, то получится, что универсальной сословно-представительской она является чисто формально, а по содержанию не является... ни той, ни другой.

Избирательная система, доставшаяся нам в наследство от Советского Союза – империи, разрушенной в 1991 году – осталась социалистической, то есть рассчитывающей на равенство голосов и имущественное равенство, способствующее и позволяющее на равных реализовать свои политические интересы. Выше мы определили, что общество стратифицировано по имущественному признаку, потому оно не может использовать социально-демократическую систему избирательного права. В обществе, стратифицированном по имущественному принципу необходимо и возможно только представительское избирательное право. То есть, такое право было бы органическим и естественным и позволяло официально бедным защищать официально свои права рядом с официально богатыми. Как и официально богатым сохранять свои богатства официальным путем, не прибегая к манипуляциям и фальсификациям, а путем прямых сделок с собственным обществом, а не с контролирующими их силами извне в виде транснациональных корпораций – совершенно новых типов современных государств со своими армиями, финансами, культурой, этикой, службами безопасности, СМИ и т.д.

Донести и реализовать свои политические идеи и интересы могут только материально дееспособные люди. Учитывая то, что основная часть собственности и средств производства жизненных благ стала в государстве частной, огромная часть населения живет в сфере обслуживания корпоративных интересов либо на дотации государства. Это положение идет вразрез любому понятию и дееспособности и суверенности людей. Суверенным государство может быть только тогда, когда основная часть граждан страны сохраняет эту экономическую суверенность и независимость от внешних и внутренних сил.

Представительство интересов в законодательном органе власти связанное с формированием этих интересов по субъективному принципу не может отражать интересы стратифицированного общества в принципе.

Вибори до Верховної Ради України 2012 р. як тест на демократичність української влади

Діана Олександрівна Тесля

«Спілка молодих державних службовців» м. Суми

«Жовтневі вибори в Україні були кроком назад у демократичному розвитку країни» (Хілларі Клінтон – Держсекретар США).

За час від останніх виборів до ВР Україна за рейтингом демократії, який щорічно оприлюднює «Економіст», впала з 53 місця («неповна демократія») до 79 («гібридний режим»), а в рейтингу «Індекс свободи слова», який оприлюднює міжнародна організація «Репортери без кордонів», Україна тільки за 2010 рік опустилась на 42 позиції й посіла 131 місце між Іраком та Ізраїльськими територіями. Чимало світових лідерів висловили занепокоєння поновленням авторитаризму в Україні, зокрема в тому, що необмежена влада Президента може вплинути на демократичність виборів до ВР 2012 року.

11 квітня 2012 року фонд «Демократичні ініціативи» оприлюднив прес-реліз з даними про стан громадської думки населення України напередодні виборів:

У суспільстві ще до початку виборчої кампанії панує надзвичайно високий рівень недовіри до чесності прийдешніх виборів: 37% населення припускає, що результати можуть бути перекручені і ще 24% впевнені, що результати будуть перекручені.

Серед виборців немає спільної думки щодо найкращого варіанту об'єднання опозиції: 45% опитаних це байдуже, 22% вважають, щоб усі опозиційні сили йшли разом – «Батьківщина», «Фронт змін», «УДАР», «Свобода» та інші, 8% підтримують варіант об'єднання лише «Батьківщини» і «Свободи», а на думку 11%, краще усім опозиційним силам, здатним здолати 5%-ний бар'єр, йти окремо і вже потім об'єднатися.

Однозначно засуджують голосування за гроші 56% громадян, ще 27% ставляться до цього негативно, але «з розумін-

ням», а 11% ставляться до продажу свого голосу цілком позитивно. Проте 73% не продаватимуть свій голос в принципі, ні за яку ціну, 2%, навпаки – готові продати за будь-яку ціну.

ЗМІНИ ДО ВИБОРЧОГО ЗАКОНОДАВСТВА

З ініціативи провладної фракції Партії Регіонів було змінено виборче законодавство за рік до виборів. Зокрема, в новому законі заборонено брати участь у виборах політичним блокам, що на думку експертів, зроблено для того, щоб не дати об'єднатися розрізненій опозиції («Батьківщина», «Фронт Змін», «НУНС», ВО «Свобода», «Громадська Позиція», «УДАР»).

Було підвищено прохідний бар'єр з 3% до 5%, що на думку експертів, зроблено для недопущення в Парламент багатьох розрізнених опозиційних партій.

Новий закон майже подібний до закону, за яким проводились вибори до ВР у 2002 році, який, на думку політологів та експертів, дозволить Партії Регіонів повторити результат колись провладного блоку «ЗАєДУ» («За єдину Україну») на парламенських виборах 2002 року, який, маючи до виборів рейтинг 6% [40], отримавши на виборах 11% [41], зумів сформувавши більшість у Верховній Раді 2002 року.

МОТИВУВАННЯ ЗМІН

Ці зміни в законодавстві були викликані швидко падаючою популярністю Партії Регіонів, яка з 2007 до 2011 втратила більше двох третин своїх симпатиків, що за проведення виборів за минулим законом означало б втрату контролю над ВР з боку пропрезидентської Партії Регіонів.

Падіння рівня підтримки провладної Партії Регіонів пояснюється непопулярними рішеннями, які були неоднозначно сприйняті тією чи іншою частиною українського суспільства, зокрема підписанням так званих «Харківських угод», прийняттям пенсійної та податкової реформ, можливим прийняттям так званої «Земельної реформи», яка має перетворити українську землю на товар, публічна заява президента щодо геноциду українців у 1932-1933 роках, скасуванням пільг «чорнобильцям» та «афганцям», співпраця Президента тільки з однією релігійною конфесією – з однієї сторони, відмовою від вступу в Митний Союз з Росією, Білорусією та Казахстаном, що було сприйнято як зрада зі сторони виборців

росіян, які населяють частину Півдня і Сходу України – з іншої сторони.

«Парламентська кампанія 2012 року характеризувалася штучним обмеженням змагальності виборчого процесу та грубим порушенням принципу рівних можливостей для партій і кандидатів. В умовах змішаної виборчої системи, позазаконні технології використання адміністративного ресурсу і підкупу виборців мали вирішальний вплив на перебіг кампанії», – підсумовує «Опора».

«Ці порушення мали системний характер та жодних правових наслідків для суб'єктів виборчого процесу, які вдавались до них», – констатують спостерігачі.

Вони вважають вибори недемократичними через відсутність рівних умов проведення кампанії кандидатами та партіями, безпрецедентно велику кількість «технічних» суб'єктів виборчого процесу, заангажованість виборчих комісій та незбалансованість подачі ЗМІ інформації про партії і кандидатів.

«Процес встановлення результатів голосування у десяти округах супроводжувався фальшуванням виборчої документації, суперечливими рішеннями судів, втручанням силових структур на боці однієї з конкуруючих сторін», – констатує «Опора».

«Оголосити переможців у виняткових 5 мажоритарних округах відмовилась Центральна виборча комісія. Хоча законодавством не передбачено підстав для проведення повторних виборів, через які ЦВК не змогла прийняти протоколи 5 окружних виборчих комісій, Верховна Рада VI скликання рекомендувала їх оголосити», – додає мережа.

«Протягом місяця після дня голосування жодних правових наслідків для організаторів фальшування виборів не відбулося. «ОПОРА» переконана, що в системі безкарності за порушення виборчого законодавства, організувати належний виборчий процес в перспективі неможливо», – обурюються експерти.

Спостерігачі «Опори» вважають, що ця кампанія поставила під сумнів євроінтеграційні прагнення України та створила небезпечні правові прецеденти.

Вони також вважають, що «застосовані підходи до форму-

вання окружних та дільничних виборчих комісій стали дієвою технологією політичного маніпулювання їхньою діяльністю», відтак вбачають, серед іншого, «гостру необхідність запровадження нових механізмів відбору та навчання» членів виборчкомів.

Використана література:

Газета «Українська правда» від 15 грудня 2012 року.

Телеканал новин «24» ефір від 30.11.12

http://uk.wikipedia.org/wiki/Парламентські_вибори_в_Украї

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ НЕПРЯМОМУ ПІДКУПУ ВИБОРЦІВ

Михайло Зіновійович Романюк,

*юридична компанія «Моріс груп», юрист
м. Івано-Франківськ*

Організація та проведення виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 р. традиційно для вітчизняної правової системи здійснювалися на підставі новоприйнятих правил поведінки у цій сфері, що знайшли своє відображення в Законі України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 року № 4061-VI (далі – Закон) [1]. Ключовою новелою законодавства про вибори до Верховної Ради України стало їх проведення за мажоритарно-пропорційною виборчою системою. Вперше за десять останніх років громадяни України одержали змогу обирати до парламенту як політичні партії, так і окремих представників від того чи іншого виборчого округу.

Однак кардинальна зміна правового регулювання в будь-якій галузі, зокрема і в процесі проведення виборів, зумовлює відсутність усталеної практики застосування нових правових норм. В подібних умовах існує ризик їх неоднакового тлумачення як суб'єктами виборчого процесу, так і судами різних інстанцій. Це, в свою чергу, створює широке поле для різного роду зловживань, винесення незаконних судових рішень, порушення базових принципів законодавства про вибори.

Одним із таких порушень є вплив на вільне волевиявлення виборців шляхом використання різних способів їх підкупу. Як стверджується у Доповіді про виборче законодавство та виборчу адміністрацію в Європі, ухваленій Венеціанською комісією від 9-10 червня 2006 р., «купівля голосів, тобто роздавання товарів або коштів, поєднане із закликом голосувати за конкретного кандидата або партію, суворо забороняється законом, але це надзвичайно важко довести. Це, відповідно до доповідей міжнародних спостерігачів, нібито звична практика у передвиборчий період та у день виборів у деяких краї-

нах» [2, с.176].

Практика проведення останніх парламентських виборів в нашій державі засвідчила непоодинокі випадки таких порушень як з боку кандидатів в депутати, так і політичних партій. Причини цього знаходяться, перш за все, у площині недосконалості правового забезпечення виборчого процесу.

Відповідно до ч. 13 ст. 74 Закону забороняється проводити передвиборчу агітацію, що супроводжується наданням виборцям, закладам, установам, організаціям коштів або безоплатно чи на пільгових умовах товарів (крім товарів, що містять візуальні зображення назви, символіки, прапора партії, за умови, що вартість таких товарів не перевищує три відсотки мінімального розміру заробітної плати), послуг, робіт, цінних паперів, кредитів, лотерейних білетів, інших матеріальних цінностей. Така агітація або надання виборцям, закладам, установам, організаціям вказаних цінностей, що супроводжується закликами або пропозиціями голосувати «за» або не голосувати за певну партію чи кандидата у депутати, або згадуванням назви партії чи імені кандидата, в силу наведеної норми, визнається непрямим підкупом виборців.

Згідно зі ст. 114 Закону, особи, винні в порушенні законодавства про вибори депутатів, притягуються до кримінальної, адміністративної або іншої відповідальності в порядку, встановленому законом. Проте норми, які б передбачали можливість притягнення винних осіб до кримінальної чи адміністративної відповідальності саме за вчинення «непрямого підкупу виборців» у вітчизняному законодавстві, відсутні.

Єдиною можливою формою юридичної відповідальності за такі порушення є прийняття Центральною виборчою комісією рішення про попередження політичної партії чи кандидата, за умови встановлення судом при розгляді виборчого спору факту непрямого підкупу виборців та причетності до такого підкупу партії або кандидата (п.2. ч.2 ст.61 Закону).

Проте аналіз судової практики вирішення подібних виборчих спорів свідчить про складність доведення самого факту непрямого підкупу виборців та особливо – причетності до цього кандидата чи партії. Так, навіть у випадку передачі кандидатом товарно-матеріальних цінностей виборцям безпосередньо, суди не визначали такі дії як непрямий підкуп

з наступних підстав: передані цінні подарунки не були придбані за кошти кандидата, [3-5] у публічному заході, на якому здійснюється передача цінностей громадянам, кандидат брав участь як приватна особа, [3] передачу подарунку кандидатом не супроводжувалася закликами голосувати за нього [4,5].

Разом з тим, навіть передбачене Законом попередження не тягне за собою істотних несприятливих наслідків для партії чи кандидата. Законодавством не встановлено максимально можливої кількості таких попереджень щодо одного порушника та його відповідальності у випадку вчинення аналогічних порушень в майбутньому. Це, в свою чергу, дало можливість окремим кандидатам безперешкодно здійснювати непрямий підкуп виборців, не зважаючи на наявність одержаних попереджень чи «загрозу» їх одержання.

Таким чином, парламентські вибори 28 жовтня 2012 р. засвідчили недієвість закріплених Законом обмежень ведення передвиборчої агітації, зокрема щодо заборони непрямом підкупу виборців. Очевидною є необхідність пошуку нових правових механізмів протидії подібному впливу на вільне волевиявлення доцільним, в цьому контексті, є врахування позитивного досвіду зарубіжних країн щодо правового забезпечення виборчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011р № 4061-VI // Відомості Верховної Ради України.
2. Європейський демократичний доробок у галузі виборчого права/ [ред. Ю.Ключковський]. – К., 2009. – 500 с.
3. Постанова Харківського окружного адміністративного суду по справі № 2а-10766/12/2070 від 28.09.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26179153>
4. Постанова Одеського окружного адміністративного суду по справі № 1570/5377/2012 від 08.09.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25897186>
5. Постанова Кіровоградського окружного адміністративного суду № 1170/2а-2955/12 від 05.09.2012 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26018367>

Громадський контроль на прикладі використання вчення соціально-гуманітарних дисциплін

Федір Георгійович Руденко,

*викладач відокремленого структурного підрозділу
авіаційного університету Слов'янського коледжу
Національного авіаційного університету,
м. Слов'нськ Донецької області*

Для справжньої активізації громадськості під час наступних виборчих кампаній, а також дієвого контролю за прозорістю виборчого процесу, діяльністю народних депутатів, треба поступово створювати умови, використовуючи освітній потенціал, а саме через зміст соціально-гуманітарних дисциплін. Враховуючи, що навчальний процес орієнтується на формування освіченої, гармонійно розвиненої особистості, не зайвим буде розглядати можливості саме для формування правової культури учасників виборчого процесу, тому що у комплексі прав і свобод громадян України, закріплених у Конституції України, особлива роль належить праву громадян брати участь в управлінні державними справами у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади [2]. Тому, розмірковуючи над прикладом внеску гуманітарних дисциплін в цей процес, треба сказати, що коли громадяни не мають достатніх знань, наприклад, про політику, суспільство й державу, владі набагато простіше уникати контролю з боку громадянського суспільства. Так само як і простіше здобувати потрібну підтримку від народу під час опитувань, виборів, референдумів завдяки некомпетентності громадян у конкретних політичних питаннях. Тому є підходи як продукувати інноваційні ідеї, застосовуючи нестандартні форми проведення навчальних занять, активно впроваджуючи форми та методи організації навчально-виховного процесу, що забезпечують максимальну самостійність навчання щодо виборчих питань – наприклад, проблемно-діяльнісний метод дає можливість долучитися не просто до знань, а до розв'язання світоглядних проблем, до справжнього правозастосуван-

ня щодо прав виборців, спостерігачів, процедури підрахунку голосів, контролю депутатів після їх обрання, упередження фальсифікації тощо [3]. При цьому, викладач не передає готову істину, а допомагає вступити в рівний діалог, щоб відкрити істину самостійно, побродивши спочатку пізнавальним лабіринтом. Викладач виступає не в ролі Івана Сусаніна, не агітує за якусь особу (Конституція застерігає) [1], а виконує функції асистента або навіть навмисно створює перешкоди і завали на шляху до істини, орієнтуючись на провокативну форму прилучення до виборчої тематики, яка передбачає використання широкого спектру прийомів, що провокують «зісковзування» до виборчих, світоглядних проблем, «натрапляння» на них в найнесподіваніших «місцях», «виявлення» правового змісту в найбанальніших і найвідоміших істинах. Використовуючи відому методику інтерактивного навчання, яке відрізняється від традиційної і поширеної моделі тим, що під час занять молодь спілкується між собою. Обираються такі способи організації діяльності, які дають змогу їм говорити. Обговорюючи конкретне питання, вони працюють у парах або в малих групах, у яких готують проект чи виконують завдання. А рішення презентують усьому класу. Ці способи навчання нині використовуються в усьому світі і вважаються такими, що відповідають сучасним потребам. Адже молодь має навчитися висловлюватися, не просто говорити, а зв'язно й логічно висловлювати свою позицію, обґрунтувати її. А також ухвалювати рішення, робити вибір і починати діяти. Якщо ми не організуємо роботу таким чином, щоб діти могли це все відтворювати в безпечних умовах навчання, то ми просто прирікаємо їх на те, що вони не будуть успішними в сучасному світі [4]. Для цього виборча проблематика може бути «розчинена» в різних дисциплінах. Серед них найближчими є такі: «Людина і світ», «Людина і суспільство», «Основи правознавства», «Політологія», «Історія». Ці дисципліни здатні допомогти «самовизначитися у світі довкола й інтегрувати себе в цей світ», самореалізуватися в умовах непростой української дійсності, вписатися в неї без великих втрат для себе особисто й для суспільства. Особливо слід звертати увагу на те, чому політики маніпулюють історією, допомогти їм дійти висновку, що таке можливе лише з необізнаним (не-

освіченим) суспільством, і навчити протистояти цим маніпуляціям, посилаючись на відповідні норми права. При цьому переглядаючи зміст програм, адже громаддя фактів не має нічого спільного з освітою, бо породжує плутанину, «біляісторичні» уявлення, які живлять маніпуляторів.

Таким чином, сьогодні мусимо говорити про те, щоб активно змінювати роль процесу соціально-гуманітарних дисциплін. Одне з основних її завдань – це створення умов для формування особистості, зокрема, залучення тих, хто навчається, до активного пізнавального процесу для того, щоб молодь усвідомлювала, що з ними і як можуть робити деякі висуванці та їх «команди». Отже, важливість соціально-гуманітарних дисциплін у тій ролі, що вони можуть відігравати в становленні світогляду, ціннісної сфери особистості, у вихованні небайдужого ставлення до демократичних процедур контролю дуже реальна. Очевидно, що сьогодні це може бути внеском в те, щоб молодь не виходила з навчальних закладів з розмитими уявленнями про громадянські, духовні, моральні цінності, з нігілістичним ставленням до історії своєї країни, до соціального і морального досвіду попередніх поколінь, з розгубленістю перед життям, а могла висловлювати власну справедливу позицію і впливати на своє майбутнє, реально привчаючись до елементів громадського контролю.

Список використаної літератури

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30.
2. Концепція підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1322/2000>
3. Парамонов Д.О., Кириченко В.В. Методы фальсификации выборов. – М. : Южно-Российский институт информационных технологий, 2003. – 76 с.
4. Пометун О. «У навчанні історії – ключ до виховання людини майбутнього покоління». Актуальне інтерв'ю // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – №8. – С.6-10.

Поствиборний погляд

Олександр Володимирович Циценко,

*директор, голова Ради Кіровоградської
Громадської організації «Центральноукраїнського
Центру громадських ініціатив» м. Кіровоград*

Кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Це право встановлене частиною першою статті 21 Загальної декларації прав людини. Здійснення влади народом визначається в Конституції України як народне волевиявлення. Водночас слід зазначити, що безпосереднє народовладдя буде відповідати інтересам народу та буде його справжнім волевиявленням, якщо воно здійснюватиметься в певних правових формах, які попередньо визначаються і закріплюються Конституцією та окремими законами про вибори, референдуми, народні законодавчі ініціативи.

Вибори як форма народного волевиявлення є одним із засобів формування народом представницьких органів законодавчої влади (парламенту, президента) та представницьких органів місцевого самоврядування. Відповідно до статті 70 Конституції України, право голосу визнається за фізичною особою, яка є громадянином України, досягла повноліття на день проведення виборів [1]. Це право громадяни України можуть реалізовувати незалежно від раси, кольору шкіри, статі, етнічного і соціального походження, політичних та інших переконань, майнового стану, місця проживання, мовних чи інших ознак. Виняток становлять громадяни, яких визнано судом недієздатними. Право голосу – це політичне право громадянина України. Воно включає не лише право на таємне голосування, але й право брати участь у передвиборній агітації, здійснювати пожертвування до особистих виборчих фондів кандидатів, бути довіреною особою кандидата, ознайомлюватися зі списком виборців, тощо. Вибори як організаційно-правова форма волевиявлення народу повинні здійснюватися за принципами загального, рівного і прямого виборчого права, шляхом таємного голосування та гарантованого виборцям вільного волевиявлення. Тільки за

таких умов можливе справжнє волевиявлення і дійсно демократичні вибори. У зв'язку з цим електоральна поведінка та електоральна свідомість громадян повинні стати особливим об'єктом політичного керівництва і державного управління.

Міжнародні експерти, іноземні спостерігачі, українські аналітики виборчих кампаній в Україні оцінюють вибори, зокрема минулого року, як такі, що проводилися з використанням адміністративного протекціонізму, лобізму, підкупу електорату та проявів фальсифікації результатів виборів, посадових зловживань при проведенні агітації тощо. Водночас використання адміністративного та електорального ресурсу.

З великими потугами 13 листопада ЦВК офіційно оприлюднила результати виборів до Верховної Ради. Хоча, за великим рахунком, попередні результати ЦВК могла встановити набагато раніше або й у день виборів.

Можливість участі у формуванні виборчих комісій всіх партій, які беруть участь у виборах, перевернула виборчий процес з ніг на голову. Основним завданням фантомних партій стало не перемога, а введення «своїх» людей до складу виборчих комісій для подальшого маніпулювання результатами волевиявлення виборців.

Якраз по свіжих слідах виборчої кампанії слід ретельно проаналізувати виявлені способи фальсифікацій, зробити висновки і внести зміни до виборчого законодавства, щоб уникнути виявлених прорахунків в подальшому. Адже зазвичай це робиться поспіхом, перед початком чергової виборчої кампанії.

Думаю, що ні у кого не виникає сумнівів у необхідності відмови від проведення виборів за змішаною, пропорційно-мажоритарною, системою і повернення до виборів за виборчими списками політичних партій. Але за партійними списками відкритими!

У питанні формування виборчих комісій є необхідність також повернутися до процедури, яка існувала раніше – суб'єктами подання кандидатур до виборчих комісій є партії, кандидати у депутати яких пройшли до парламенту.

Прорахунком більшості суб'єктів виборчих перегонів була гонитва за кількістю виявлених порушень виборчого процесу суперниками. Для цього працівниками штабів розроблялися

методичні рекомендації, проводилися навчання з викликом представників місцевих штабів до столиці, тощо.

Слід зазначити, що на місцях проводилася робота по виявленню таких порушень, тому що в установлені терміни необхідно було інформувати центральний штаб про характер та кількість виявлених порушень.

Але що це дало? Витрачено значні фінансові та людські ресурси, а в результаті – великий пшик. Тому що, на відміну від попередніх законів про вибори, де передбачалося за певні та повторні порушення зняття з реєстрації кандидата в депутати чи партії, теперішній закон передбачає лише покарання у вигляді попередження.

І якщо їх буде хоч тисяча, кандидат у народні депутати все одно отримає мандат в разі перемоги. Норма повинна лишитися чинна. Але щоб ця робота не була марною, необхідно підвищити фінансові санкції до порушників виборчого законодавства.

Опозиційні партії, захопившись процесом виявлення порушень, мало уваги приділили підготовці до дня виборів. А цей день найголовніший!

Не треба забувати відому фразу про те, що не важливо – як голосують, а важливо – як рахують. І тому максимум людських і фінансових ресурсів необхідно було спрямувати на цей день – День виборів.

Якраз день виборів потребує найбільше змін у виборчому законодавстві щодо процесуальної регламентації голосування, підрахунку голосів і збереження виборчої документації.

Як показали результати виборів, перш за все, необхідно обмежити вплив членів виборчих комісій на результати волевиявлення народу. Для цього варто максимально використати досягнення електроніки.

Наприклад, на виборчих дільницях разом з комп'ютером використати турнікети, як в метро, які будуть фіксувати кількість виборців, що проголосували взагалі і на певний час.

Ці дані будуть висвітлюватися на екрані в приміщенні для голосування, що дасть можливість фіксувати їх всім присутнім учасникам виборчого процесу на дільниці і автоматично будуть передаватися до окружної комісії та ЦВК.

Особливості передвиборчої кампанії виборів народних депутатів України 2012 року на прикладі Тернопільщини: методи незаконного впливу в період агітації

Ігор Володимирович Процик,

Громадська організація «Центр політичних студій та аналітиків» м. Тернопіль

Особливості передвиборчої кампанії виборів народних депутатів України 28 жовтня 2012 року перш за все продиктоване внесенням змін та доповнень до Закону України «Про вибори народних депутатів України» (далі – Закон). Особливість цих змін полягає перш за все у відновленні пропорційно-мажоритарної або змішаної системи виборів, яка діяла під час виборів у 2002 році, тобто обирання 225 народних депутатів за пропорційною системою, тобто у загальнодержавних багатомандатних виборчих округів за виборчими списками від політичних партій та 225 народних депутатів за мажоритарною системою, тобто в одномандатних виборчих округах.

По-друге, зміни стосувались заборони зняття кандидатів у народні депутати з реєстрації в одномандатних виборчих округах Центральною виборчою комісією за порушення правил ведення передвиборчої агітації, а також зменшенням офіційного періоду ведення передвиборчої кампанії до 90 днів [1].

Ці та інші зміни законодавства дали можливість кандидатам в народні депутати використовувати різноманітні виборчі технології з метою маніпуляції свідомістю виборців задля їх підтримки в день виборів.

Передвиборча кампанія кандидатів в народні депутати на Тернопільщині характеризувалась перш за все активністю кандидатів, які балотувались по одномандатних виборчих округах, тобто так званих мажоритарників, адже симпатії виборців щодо підтримки політичних партій в даному регіоні сформувались ще під час попередніх виборчих кампаній, зокрема до органів місцевого самоврядування у 2010 році,

де вибори проходили за пропорційною системою. Тому під час аналізу передвиборчої кампанії виборів народних депутатів України 28 жовтня ми зосередимо свою увагу на веденні кампанії саме мажоритарних кандидатів.

Перш за все потрібно сказати, що Тернопільська область була поділена на 5 одномандатних округів (ВО №163,164,165,166,167), згідно рішення Центральної виборчої комісії від 28.04.2012 р. «Про утворення одномандатних виборчих округів на постійній основі у межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь» [2]. Однак потрібно сказати, що незважаючи на поділ округів за принципом приблизно рівної кількості виборців в одному окрузі (для Тернопільської області це становило 177 тисяч чол.), це суттєво не вплинуло на перерозподіл округів у порівнянні із попередніми виборчими кампаніями, зокрема виборами Президента України у 2010 році.

Однією із найбільш поширених особливостей передвиборчої кампанії на Тернопільщині була активна діяльність благодійних фондів, які були створені під кандидатів-мажоритарників практично в кожному окрузі, які були або в керівному складі благодійних фондів, або виступали активістами цих фондів, зокрема БФ «Галичина-Волинь» (Володимир Клименко, самовисування, ВО №164), БФ «Мрії збуваються» (Віталій Ломакович, ВО № 164, ПП «УДАР», Микола Люшняк, ВО №166, ПП «УДАР»), БФ «Подoliaни» (Василь Чубак, ВО №167), БФ «Покрова» (Іван Чайківський, ВО №165), БФ «Центр милосердя» (Володимир Бедриківський, ВО №167), БФ «Перспектива» (Олег Ваврик ВО №167,»УДАР») [3]. Технологія створення та діяльності благодійних фондів давала можливість кандидатам агітувати за себе, перш за все використовуючи саме поняття «благодійний фонд», тобто робити хороші справи на користь громади (проведення концертів, інших культурно-масових заходів, надання гуманітарної чи матеріальної допомоги виборцям, державним установам, проведення благоустрою територій, організація відпочинку для дітей із малозабезпечених сімей в Криму). Зокрема, деякі кандидати під брендом благодійного фонду за підтримки органів державної влади відкривали відреконструйовані та нові сільські дороги або здійснювали заміну ві-

кон у сільських школах чи ФАПах, оприлюднюючи інформацію від свого імені про те, що нібито саме благодійний фонд профінансував виконання цих робіт, хоча насправді кошти на ці роботи виділялись з обласного бюджету або у вигляді субвенцій із державного бюджету, а з іншої сторони благодійний фонд чи фізична особа на виконання цих робіт не мають повноважень. Ця діяльність кваліфікувалась, згідно Закону, як непрямий підкуп виборців та використанням адміністративного ресурсу [4].

Ще однією особливістю передвиборчої кампанії на Тернопільщині було оприлюднення результатів соціологічних опитувань чи громадської думки, які здійснювали соціологічні компанії, інформація про існування яких є взагалі відсутньою (Інститут політичних та соціально-економічних досліджень, Центр досліджень громадської думки Тернопільської області, громадський центр «Соціометр») [5,6,7]. Звичайно ж, ці псевдосоціологічні компанії давали високий результат одному кандидату із великим відривом від інших, а також в результатах часто була відсутня інформація про методологію проведення опитування. Результати цього опитування публікувались у друкованих та Інтернет-ЗМІ, метою яких було показати виборцям високий рейтинг кандидата з метою його підтримки в день виборів. Ця технологія використовувалась саме для тих виборців, які ще не визначились на той час, адже відсоток таких, згідно опитувань різних соціологічних груп, перед виборами досягав більше 30% [8].

Наступною особливістю передвиборчої кампанії була реєстрація кандидатів із однаковим прізвищем та ім'ям на одному окрузі (Бойко Володимир Іванович та Бойко Володимир Богданович), тобто створення так званого двійника для іншого кандидата. Ця технологія використовувалась для того, щоб завести в оману виборців, особливо людей похилого віку, які часто не вчитувались у такі подробиці в бюлетені для голосування як прізвище, ім'я та по-батькові кандидата, за якого хотіли віддати свій голос [9,10].

Ще однією особливістю передвиборчої кампанії було використання у передвиборчій агітації членів сім'ї [10], авторитетних та відомих осіб, які користуються популярністю та підтримкою у виборців, зокрема відомих громадських діячів,

державних діячів в минулому, співаків, письменників, церковних ієрархів [11].

Список використаних джерел

1. Закон України «Про вибори народних депутатів України»: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 5 травня 2012 року: (офіц., текст). – К.:ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 156 с. – (Закони України)

2. Постанова ЦВК №82 від 28.04.2012 «Про утворення одномандатних виборчих округів на постійній основі у межах Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя». Режим доступу – <http://www.cvk.gov.ua/pls/acts/ShowCard?id=28122>

3. Передвиборча благодійність: порушення закону чи прояв милосердя. Режим доступу – <http://bit.ly/PgT49x>

4. Улюбленець влади Клименко відкриває дороги, в які не вклав ні копійки. Режим доступу – <http://doba.te.ua/novyny/ulyublenets-vlady-klymenko-vidkryvaje-dorohy-v-yaki-ne-vklav-ni-kopijky-ekspert.html>

5. Найвищий рейтинг у Зборівському виборчому окрузі – у Володимира Болещука. Режим доступу – <http://doba.te.ua/novyny/najvyschij-rejtynh-u-zborivskomu-vyborchomu-okruzi-u-volodymyra-boljeschuka.html>

6. У Тербовлянському виборчому окрузі визначився фаворит кампанії. Режим доступу – <http://terebovlya.org.ua/news/u-terebovljanskomu-vyborchomu-okruzi-vyznachyvsja-favoryt-kampaniji/>

7. Тернополянам вже впарюють результати досліджень неіснуючих інститутів, в яких перемагає Кайда. Режим доступу – http://www.t-weekly.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=4526:2012-06-26-11-10-05&catid=22:2012-02-26-16-47-30&Itemid=25

8. Криза політичних гасел перед парламентськими виборами. Режим доступу – <http://www.dw.de/криза-політичних-гасел-перед-парламентськими-виборами/a-16296482-1>

9. Два Володимири Бойко змагатимуться за депутатство на Тернопільщині. Режим доступу – http://t-weekly.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5302:2012-08-18-12-54-10&catid=25:-2012&Itemid=29

10. І як це Орест Муц маму не зареєстрував. Режим доступу – http://t-weekly.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5310:2012-08-19-10-36-05&catid=25:-2012&Itemid=29

11. Партіарх Філарет вручив Олексію Кайді Орден святого Миколая-Чутотворця. Режим доступу – <http://provse.te.ua/2012/09/patriarh-filaret-vruchyv-oleksiju-kajdi-orden-svjatohomykolaja-chudotvorcja/>

ЗМІШАНА ВИБОРЧА СИСТЕМА ЯК СВІДОЦТВО НЕДЕМОКРАТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Анна Федорівна Руденко,

*Донецький Національний університет,
магістрантка по спеціальності «Політологія», м. Донецьк*

Парламентська виборча кампанія 2012 року стала черговим іспитом перевірки на вибір демократичного шляху України, який вітчизняна система не витримала.

17 листопада 2011 р. ВРУ ухвалила Закон України «Про вибори народних депутатів», який опозиція назвала своєю перемогою [4]. Але, як виявилось, цей закон, який черговий раз змінив електоральну формулу проведення виборів, мав несприятливі результати для опозиційних сил. Головна причина полягає у тому, що зміни до законодавства не були спробою модернізації чи реформування – це була очевидна спроба консервації чинної політико-партійної системи, та гарантія проходження Партії регіонів.

«Все нове – добре забуте старе». Чи навпаки, – не забуте?

Змішана система, яка вже застосовувалася в Україні на парламентських виборах у 1998 та 2002 роках, тоді породила гостру проблему, з якою політики намагаються боротися і сьогодні (ситуація з новообраними депутатами Табаловими), а саме – депутатів-перебіжчиків, які за одне скликання ВРУ могли змінювати політичне забарвлення до 6 разів. Всього протягом 1998-2002 рр. було зафіксовано майже 600 переходів. Тобто, в українських реаліях було створено передумови для того, аби депутат безкарно мігрував від фракції до фракції, чим, фактично, зраджував власного виборця, який обирав політика однієї ідеології, а згодом отримував депутата іншого «політичного віросповідання». Ця тенденція була настільки поширеною, що боротьба з нею лягла в основу пакетної конституційної реформи 2004 р., прийнятої в обмін на «третій тур» президентських виборів. Але яку ми, на жаль, сьогодні втратили.

Адже, вже є очевидними фактами, що за час президент-

ства В. Януковича в Україні була відновлена централізована вертикаль виконавчої влади, відбулось повернення до президентсько-парламентської форми правління після скасування Конституційним Судом конституційної реформи 2004 р., а на виборах до місцевих органів влади президентська «Партія регіонів» отримала очікувану перевагу над іншими політичними силами, а суспільство отримало нову загрозу у вигляді домінування однієї політичної сили. Таким чином, інституційні зміни та апробація змішаної виборчої системи на місцевих виборах 2010 року створили сприятливе середовище для збереження монопольного становища Партії регіонів, в ході електорального циклу 2012 року.

У підтвердження намірів провладних партій зосереджувати всю владу виключно в своїх руках говорить і той факт, що нинішня влада відкрито знехтувала демократичними рекомендаціями Європейського парламенту стосовно виборів народних депутатів в Україні, зазначених у Резолюції щодо нинішньої ситуації в Україні. Проти законопроекту Партії регіонів виступав і сам очільник Венеціанської комісії Томас Маркерт: «Провладний законопроект пропонує повернення до старої мажоритарно-пропорційної системи, застосування якої в Україні мало негативний досвід» [1].

Очевидно, що головна причина повернення мажоритарної складової на парламентських виборах – катастрофічне падіння рейтингу провладної партії та можливість відродження перевірених часом механізмів використання адміністративного ресурсу, особливо в одномандатних виборчих округах, де провладні партії отримали значно більше мандатів, ніж отримали б за умов застосування пропорційної системи із закритими списками, як це було і за результатами парламентських виборів 2002 року. Схожі цілі переслідувала норма, яка дозволяє брати участь у виборах самовисуванцям. Це допомогло в округах, де прив'язка до Партії регіонів дуже негативно впливатиме на рейтинг кандидата.

Парламентські вибори 2012 – це своєрідний індикатор для Європи нашої готовності більш тіснішого співробітництва, інтеграції, яку декларує вітчизняний політикум. Але, міжнародна оцінка виборів демонструє зворотну тенденцію. У звіті ОБСЄ наголошується ряд проблем згортання демократичних

процесів. ПАРЕ також негативно оцінює проведення виборів у ВРУ. Як заявив глава делегації спостерігачів ПАРЕ Андреас Кросс, парламентські вибори не привели до реалізації демократичного потенціалу українського суспільства [2].

Обраний тип виборчої системи має важливі наслідки для політичної системи та розвитку державного механізму в цілому. За умов дії політичної демократії, обраний тип виборчої системи має забезпечувати стабільне функціонування та розвиток політичних відносин [3, с. 121]. Запровадження пропорційної складової на парламентських виборах у 2006, 2007 рр. стало прогресивним кроком до політичної структуризації Верховної Ради.

Повернення змішаної виборчої системи на парламентських виборах у 2012 році є «кроком у минуле», не сприяє інституціоналізації партійної системи та веде до ослаблення, «вимирання» політичної опозиції, підриває стимули до масової політичної участі і загрожує політизацією держави.

Список використаних джерел та літератури:

1. Іллюк М. Вибори без вибору, або Законодавчі та політичні загрози демократичним цінностям [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://smi.liga.net/articles/2011-11-09/3019595-vibori_bez_viboru_abo_zakonodavch_ta_pol_tichn_zagrozi_demokratichnim_tsinnostyam.htm
2. Міжнародна оцінка виборів: США і Європа розчаровані, СНД і ГУАМ хвалять [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/63765>
3. Телуха Є.В. Вплив виборчої системи на формування партійної системи та механізму політичної влади в Україні // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2010. – № 885. – Вип. 16. – С. 115 – 121.
4. Яценюк назвав новий закон про вибори перемогою опозиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/ukrayina/yacenyuk-noviy-zakon-pro-vibori-ce-peremoga-opoziciji.html>

Факти треба встановлювати, документувати та архівувати до наступних виборів

Олена Олександрівна Гарагуц,

*головний редактор газети «ЛИЦА»,
м. Дніпропетровськ*

В усі 17 окружних виборчих комісій (ОВК) Дніпропетровської області 31 серпня 2012 р. редакція газети «Лица» направила замовним листом з повідомленням про вручення, інформаційні запити про нори їхніх телефонів.

Питання взагалі безневинне! Це далеко не питання про надання копій Декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2011 рік голови, його заступника та секретаря. Хоча запит копій декларацій посадових осіб – законне питання. Та що можна казати про його доцільність, коли навіть на запити про номери телефонів (а редакція їх запитувала, бо на офіційному сайті ЦВК оприлюднювати вирішили недоцільним) не відповіли 41% ОВК. Зокрема, 26 ОВК (Бабушкінський та частина Кіровського району обласного центру), де висувався від «партії влади» заступник голови ОДА Іван Ступак.

По завершенню виборів редакція звернулася з інформаційним запитом безпосередньо до Центральної виборчої комісії (ЦВК) з проханням надати дані членів дільничних виборчих комісій у Дніпропетровській області та повідомити про те, яким суб'єктом виборчого процесу вони делеговані.

Чому виник цей запит? Тому що дуже багато осіб, які були посадовими особами на виборах у 2010-му році або у 2008-му, виявилось, змінили свої політичні уподобання і делеговані вже іншої партією.

Наприклад, голова ОВК №40 Вовк Тетяна Олександрівна у 2010 р. керувала виборчою комісією району від Комуністичної партії України, на виборах-2012 – від партії «Народно-трудовий союз України». А член ОВК №40 Сліпухов Владислав Георгійович, керуючий справами АНД районної у місті ради V скликання, взагалі:

- на виборах-2012 числився від партії «Братство»;
- на офіційному сайті Головного управління Мініюсту у Дніпропетровській області значиться головою обласної організації Партії «Народна влада» («Владислав Слепухов сообщил, что отделения партии «Народна влада» есть во всех городах Днепропетровской области. «Мы открыты для всех, кто интересуется политикой и хочет работать в новом политическом проекте», – сказал он (*Слепухов – авт.*)», – Most-dnpr.info; 10.06.2010);
- на офіційному сайті партії «Об'єднані ліві та селяни» Слепухов Владислав Георгійович значиться у складі Ради Дніпропетровської облорганізації цієї партії (як і його, напевне, родичка Сліпухова Ірина Олександрівна);
- за неперевіреними даними, до виборів-2012 він був керівником однієї з первинних організацій в АНД районі Партії регіонів.

Така ж ситуація в ДВК. Наприклад, секретар дільничної виборчої комісії (ДВК) № 120312 Артеменко Тетяна Григорівна – як йдеться на офіційному сайті ЦВК у розділі «Місцеві вибори-2010», «член Партії регіонів, висунута Партією регіонів», депутат Губиниської селищної ради Новомосковського району – у ДВК № 120312 «секретарствовала» від «Демократичної партії угорців України». Хоча не змогла відповісти журналістам на жодне «угорське» питання: де офіс, хто керівник, чого хочуть. «Розумієте, не ми списки формували. Вони до нас з ОВК прийшли з цим формуванням, – казала вона. – До нас з «Угорців» ніхто не приїжджав і нічого не пропонував. Нам дали списки з ОВК з формуванням, хто від якої партії».

Щоб отримати інформацію про членів ДВК у Дніпропетровській області, у т.ч. керівний склад, про яких офіційний сайт ЦВК жодної букви не написав, ми замовним листом з повідомленням про вручення направили запит ЦВК.

На жаль, відповіді від ЦВК немає. Натомість, був дзвінок з окружної виборчої комісії округу №32 – вони повідомили, що отримали вказівку від ЦВК (як і інші 16 ОВК на Дніпропетровщині) надати редакції запитовані дані, і вони їх вишлють нам на е-мейл. Проте, цього не зробили. А з ОВК №36 надійшов лист, що запрошувана редакцією у ЦВК інформація – то пер-

сональні дані, і вони їх надавати відмовляються.

Та факти треба встановлювати, документувати та архівувати до наступних виборів. Щоб потім попередити про маніпуляції суспільство. Тож редакція газети «Лица» вимушена подати до ЦВК адміністративний позов з вимогою відповісти на вищезгаданий інформаційний запит. Вибори ж не за го-рами!

Вибори як загальні збори громадян за місцем проживання

Лариса Володимирівна Щепоткіна,

*голова Херсонської міської організації
«Безпосереднє народовладдя» м. Херсон*

Якщо ми говоримо про незаконний вплив на волевиявлення виборців, то маємо на увазі, що депутати Верховної ради України надали нам ідеальний рецепт щодо того, як мусить проходити волевиявлення громадян – закон України про вибори. Але насправді виходить так, що на підставі існуючого закону відбуваються різноманітні фальсифікації результатів виборів, тому що відсутні правові засади законодавства про вибори, адже приймати закони можуть лише уповноважені особи в межах своєї компетенції. На жаль, в нашій країні сталося так, що ніхто не надає повноважень законодавцям та не перевіряє їх компетенцію.

Якщо взяти за правову основу статтю 5 Конституції України, то «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування», яку я розумію так, що народ сам формує списки кандидатів на посади уповноважених осіб, складає списки виборців та виборчі комісії, то в нашому виборчому законодавстві всі ці засади порушено:

- списки кандидатів у депутати формують партії;
- списки виборців складає державний реєстр, підпорядкований партіям;
- списки членів всіх виборчих комісій формують партії;
- спостерігачі за виборчим процесом теж формуються партіями;
- затверджують результати виборів теж виборчі комісії, створені партіями.

Нагадаю, що партія – це лише незначна частка спільноти України (3,6%), яка забрала собі право писати законодавчі акти, призначати посадовців на всі посади, впливати на виборчий процес, розпоряджуватись бюджетами країни, при-

родними та земельними ресурсами.

Наступною хвилю сучасного виборчого законодавства є ігнорування принципу прийняття колегіального рішення кворумом правомочних громадян. Цей принцип застосовується при прийнятті рішень всіма колегіальними органами, в тому числі й під час прийняття рішень самою Верховною Радою.

Принцип прийняття колегіального рішення кворумом правомочних громадян складається з наступних засад;

- рішення вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше 50% правомочних громадян, при наявності кворуму;

- кворум – це участь у прийнятті рішення більше 50% громадян, які мають право приймати рішення.

Наступним непорозумінням зі ст. 5 Основного закону України є те, що державні та місцеві органи влади забороняють народу здійснювати свою владу безпосередньо, шляхом проведення виборів як загальних зборів за місцем проживання.

Методи подолання протиправного впливу на волевиявлення громадян наступні:

- замінити систему виборів депутатів РАД на систему шаблевого формування ВИКОНАВЧИХ КОМІТЕТІВ, де первинним шаблоном є виконавчий комітет локальної громади, а найвищим – ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ України;

- розробити та запропонувати до впровадження систему делегування функцій і повноважень, фінансування діяльності, звітності та ротачії обраних фахівців базового рівня (локальної громади), де функції членів комітету визначаються відповідно до потреб громади. Як мінімум, це правник, виконавець робіт, фінансист, міліціант, суддя;

- впровадити систему проведення виборів як загальних зборів громадян за місцем проживання, що мешкають на території виборчої дільниці, відповідно до порядку проведення загальних зборів:

Лічильна комісія складається з членів локальної громади, що проживають на території виборчої дільниці.

Списки виборців локальної громади складаються, перевіряються, надаються для голосування виключно лічильною комісією, що складається з членів локальної громади.

Колегіальне рішення локальної громади щодо обрання **УПОВНОВАЖЕНИХ ОСІБ** приймається лише стосовно членів локальної громади, які проживають на відповідній території.

Лічильна комісія самостійно затверджує результати волевиявлення громадян.

Повноваження, які отримує обрана особа, затверджуються загальними зборами виборців перед проведенням виборів.

Тулмачення:

– **Локальна громада** – всі жителі території, яка знаходиться в межах виборчої дільниці.

– **Виборці** – громадяни України – члени локальної громади, які мають право брати участь у виборах.

– **Вибори** – загальні збори виборців, що проживають на території виборчої дільниці з метою визначення уповноважених громадою осіб.

– **Колегіальне рішення** – рішення, що приймається більшістю (>50%) виборців при наявності кворуму.

– **Кворум** – участь у прийнятті рішення більш ніж 50% виборців

Методи впливу на волевиявлення громадян і фальсифікації результатів виборів та шляхи їх усунення

Наталія Олександрівна Цебро

*ГО «Спілка молодих державних службовців
Сумщини» м. Суми*

Всі засоби впливу на волевиявлення громадян базуються на створенні і поглибленні в масовій свідомості спеціальних міфів. Розглянемо кілька методів маніпулювання.

Метод фрагментації полягає в поданні інформації єдиним потоком, відтак будь-яку тенденцію вловити важко, а для масового споживача й практично неможливо. Максимальним вираженням цього методу є прийом «білий шум» – зниження сприйняття фактів поданням такої кількості новин, коли стає неможливим їх сортування. «Шум» може створюватися великою кількістю протилежних за змістом коментарів, які не ґрунтуються на достеменних фактах.

Метод створення фактів полягає у поєднанні питомих фактів з вигаданими правдоподібними фактами. Як тільки сумніви аудиторії щодо фактів другої категорії буде розвіяно, то вона повірить «фактам» вигаданим.

Метод історичних аналогій ефективний, по-перше, інтелектуальністю (пропагандист лестить ерудованості аудиторії: «ви ж пам'ятаєте...»), а також тим, що в історії можна віднайти будь-який необхідний приклад. Цей метод допомагає конструювати метафори, які програмують об'єкт впливу.

Метод «закидання багном» полягає в підборі епітетів і термінології, котрі дають предметові розмови негативну етичну оцінку. Цей метод належить до найбільш грубих, але він часто використовується в політичній боротьбі.

Метод семантичного маніпулювання. Суть його в прискіпливому підбиранні слів, які викликають позитивні чи негативні асоціації, а відтак впливають на сприйняття інформації («наша» людина – розвідник, «їхня» – шпигун; ми – визволителі, вони – окупанти; ми – борці за незалежність, вони – бо-

йовики; у нас – військо, у них – незаконні збройні бандформування).

Використання дезінформації. Сила цього прийому в тому, що дезінформація використовується, як правило, в момент прийняття якогось важливого рішення, і коли впливе правда – мета дезінформації буде вже досягнута. Спростування дезінформації на психологічне настановлення, що вже склалася, не впливає.

Велику роль у протидії фальсифікаціям безпосередньо під час виборів відіграють спостерігачі.

Але для цього потрібні три речі: достатня кількість, якісна підготовка та координація дій.

Спостерігачі на дільниці, незалежно від того, кого вони представляють, – опозиційні партії, громадські організації чи опозиційних кандидатів у депутати, – мають працювати як єдина команда, кожний член якої має чітко виписані функції.

Без такої координації ефективний контроль неможливий, оскільки спостерігачі дублюватимуть один одного, у той час як деякі «больові точки» можуть залишитися без спостереження.

Для цього потрібно: по-перше, щоб у кожному окрузі опозиційні партії, кандидати у депутати та громадські організації, які направляють офіційних спостерігачів, домовились про створення єдиної команди спостерігачів на кожній виборчій дільниці.

Координацію дій створених дільничних команд спостерігачів варто покласти на виборчий штаб найпотужнішої партії – учасника виборчого процесу.

По-друге, доручити одному з найбільш досвідчених спостерігачів чи членів ДВК – назвемо його «координатор» – координувати дії всіх спостерігачів на дільниці, вносити необхідні корективи залежно від ситуації, підтримувати зв'язок з виборчим штабом.

По-третє, координатору не пізніше ніж за три дні до дня голосування провести детальний інструктаж членів команди, визначивши функції та обов'язки кожного. Кожен спостерігач повинен знати свою конкретну задачу і способи реагування на виявлені порушення.

Список використаних джерел:

1. Бебик В. Політичний маркетинг // Політологічні читання: Укр.-канад. шокв. – К., 1995.
2. Балакірева О. та ін. Засоби масової інформації та вибори: сприйняття електоратом результатів соціологічних опитувань та політичної реклами / Балакірева О., Валевський О., Яременко О. // Політичний портрет України: Бюлетень. – К., 1998. – № 21.
3. Власенко О. Пропонуємо виборчі технології: (Лабораторія сучасних виборчих технологій при Фонді сприяння місц. самоврядуванню в Україні) // Уряд. кур'єр. – 1997. – 11 груд.
4. Нальотов А, аспірант кафедри політичних наук Київського національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова. Доповідь на тему: «Виборчі технології як чинник впливу на масову свідомість».
5. Офіційний сайт газети «Українська правда».

Приклади нормативних і технологічних перешкод оскарженню порушень виборчого законодавства

Микола Іванович Коробко,

*голова громадської організації
«Криворізьке міське правозахисне товариство»,
народний депутат Першого скликання, (спостерігач від ДОГО «НК»),
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область*

У Криворізькому регіоні масоване застосування виборчою командою Партії регіонів адміністративного ресурсу фактично унеможливило ефективне оскарження численних порушень вимог виборчого законодавства. Про це красномовно говорять хоча б два епізоди з виборчого арсеналу одного із згаданих нижче мажоритарних кандидатів у народні депутати України.

Так, 24 жовтня поточного року офіційним спостерігачем від Дніпропетровської обласної громадської організації «Народний контроль» Валентиною Кривдою був підібраний викинутий пакет з матеріалами виборчої агітації Партії регіонів. Серед великої кількості друкованих агітаційних матеріалів знаходилася восьмисторінкова біографічна брошура кандидата в народні депутати України по одномандатному виборчому округу № 31 Павлова Костянтина Юрійовича. На жодній з 8-ми пронумерованих сторінок кольорового друку не містилося відомостей про її замовника, установи, що здійснила друк, або вказівки, що друк здійснено з використанням обладнання, що належить партії, їх тираж, інформацію про осіб, відповідальних за випуск, як це передбачено ч. 7 ст. 69 Закону України «Про вибори народних депутатів України». У відповідності з нормою ст. 78, ч. 9, п. 6 цього закону згаданий офіційний спостерігач склала акт про виявлене порушення і звернулася до Дніпропетровського окружного адміністративного суду з адміністративним позовом про визнання дій кандидата в народні депутати України Павлова К. Ю. протиправними (пізніше офіційним спостерігачем було з'ясовано, що ці брошури в пакеті з іншими агітаційними матеріалами в

масовому порядку роздавалися з агітаційних наметів Партії регіонів).

Поряд із зазначеною вище основною вимогою спостерігачем були поставлені вимоги зробити запит до ЦВК щодо подання кандидатом у народні депутати України Павловим К. Ю., як того вимагає закон, одного примірника названої брошури та витребувати у кандидата квитанцію розрахунків із коштів свого виборчого фонду за виготовлення передвиборної восьмисторінкової біографічної брошури під назвою «Константин Павлов: Считаю, что смысл любой работы – в пользе для криворожан».

Ухвалою суду від 27.10.2012 р. постановлено витребувати від відповідача

квитанцію розрахунків із коштів свого виборчого фонду за виготовлення цієї біографічної брошури, а від ЦВК – відомості про надання кандидатом у народні депутати України Павловим К. Ю. одного примірника передвиборної восьмисторінкової біографічної брошури під відомою уже назвою.

Одночасно з цим суд визнав, що «... знайдена позивачем брошура під назвою «Костянтин Павлов: Считаю, что смысл любой работы – в пользе для криворожан» має ознаки політичної реклами і не містить обов'язкових відомостей, встановлених ч. 22 ст. 74 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

Представник відповідача заявив, що «документи, які витребував суд, надати не може, оскільки такі не існують, відповідач не був замовником цього буклету, не має жодного відношення до його виготовлення, договір на виготовлення цього буклету відповідач чи його представники не укладали, відповідних проплат не здійснювали».

Доля судового запиту до ЦВК залишилася невідомою.

Своєю постановою від 27.10.2012 р. Дніпропетровський окружний адміністративний суд у задоволенні адміністративного позову про визнання дій протиправними відмовив, вважаючи, що обставини порушення «саме відповідачем ч. 7 ст. 69 Закону України «Про вибори народних депутатів України» документально не зафіксовані, позивачем не встановлено осіб агітаторів, якими розповсюджувалась наведена вище брошура, окрім того місця, де вона була знайдена позива-

чем, не наведено доказів, якими б підтверджувалась причетність відповідача до замовлення, виготовлення та розповсюдження цієї брошури. Також позивачем не наведено обставин, за яких було за можливе встановити факт обізнаності відповідача про наявність вищевказаного агітаційного матеріалу, його виготовлення та розповсюдження, тобто факт причетності відповідача до наведених у позові подій ...»

Таким чином, суд, визнавши факт наявності ознак порушення виборчого законодавства, звалює весь вантаж розслідування обставин, що є прерогативою правоохоронних органів, на офіційного спостерігача. Він відмовив у задоволенні позову проти відповідача через відсутність відповідних доказів його вини. При цьому поза увагою суду залишилися вимоги п. 1 ст. 177 КАС України: «У разі виявлення порушень, що можуть бути підставою для притягнення до відповідальності не за правилами цього Кодексу, суд постановляє окрему ухвалу з повідомленням про наявність таких порушень і надсилає її до органів чи осіб, уповноважених вжити у зв'язку з цим заходів, встановлених законом».

28 жовтня 2012 року Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд у складі колегії – головуючий суддя Дурасова Ю. В. (доповідач), судді Малиш Н. І., Суховаров А. В. – апеляційну скаргу офіційного спостерігача відхилив, залишивши без змін постанову Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 27.10.2012 року. Про вимогу апелянта про винесення окремої ухвали з приводу встановленого порушення Закону України «Про вибори народних депутатів України» в згаданій ухвалі немає жодної згадки.

Цим же самим офіційним спостерігачем від Дніпропетровської обласної організації «Народний контроль» виявлене і наступне, далеко не останнє за порядком, порушення виборчого законодавства з боку того ж самого кандидата. Цього разу під час відвідування виборчої дільниці № 121590 (м. Кривий Ріг, вул. Шурупова, буд. 1) вона помітила, що інформаційний плакат кандидата в народні депутати України Павлова Костянтина Юрійовича містить недостовірну інформацію щодо його громадсько-політичної діяльності, що може вплинути на свідомий вибір виборців під час голосування. У розділі «Громадська робота» передвиборчого плакату від-

сутня інформація щодо очолювання Павловим К. Ю. у минулому криворізької міської партійної організації «Фронт змін».

Склавши відповідний акт від 06.10.2012 р. з приводу виявлених порушень, Кривда В. А. 8 жовтня звернулася до Дніпропетровського окружного адміністративного суду з адміністративним позовом до окружної виборчої комісії №31, до кандидата в народні депутати України Павлова К. Ю. з вимогами:

- визнати протиправною діяльність окружної виборчої комісії №31 щодо оприлюднення у виборчому плакаті недостовірної інформації про кандидата;

- визнати протиправними дії кандидата в народні депутати України Павлова К. Ю. щодо розповсюдження недостовірної інформації про власну громадську діяльність.

У суді представники обох відповідачів наполягали на тому, що строк звернення позивача до суду сплинув.

Виносячи ухвалу, суд посилався на наступну мотивацію: «Представником відповідача-1 та відповідача-2 в судові засідання в якості доказів щодо дати розміщення плаката відносно кандидата в народні депутати України по одномандатному виборчому округу № 31 Павлова Костянтина Юрійовича були надані відомості про передачу окружною виборчою комісією з виборів народних депутатів України інформаційних плакатів кандидатів у народні депутати України, зареєстрованих в одномандатному виборчому окрузі, дільничним виборчим комісіям 28 вересня 2012 року. Отже, суд дійшов висновку, що фактично з 28 вересня 2012 р. почався перебіг строку звернення до суду, у зв'язку з чим позивачем пропущено встановлений законом п'ятиденний строк оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів виборчого процесу. Посилання позивача на те, що про порушення закону про вибори він дізнався 06.10.2012 року, не впливає на вказаний висновок суду, оскільки, за нормою закону не має значення, коли саме позивач дізнався про вчинення оскаржуваних рішень, дій або бездіяльності...» І далі в рішенні йдеться про подібні ж висновки з Постанови Пленуму Вищого адміністративного суду України № 2 від 02 квітня 2007 року.

На цій підставі суд ухвалив адміністративний позов залишити без розгляду.

Мешкаючи за 150 кілометрів від місця розташування окружного адміністративного і апеляційного адміністративного обласних судів і доволі наїздившись до цих установ, не погодившись з рішенням окружного адміністративного суду, позивачка 12 жовтня зробила спробу звернутися до суду з апеляційною скаргою у цій справі з допомогою електронної пошти.

Ось, як це описано в ухвалі судді Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду Шлай А. В.: «Ухвалою Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 12 жовтня 2012 року апеляційна скарга Кривди Валентини Олександрівни – офіційного спостерігача ... була залишена без руху у зв'язку з її невідповідністю вимогам ст.187 Кодексу адміністративного судочинства, а саме: з поданням апеляційної скарги електронною поштою, а не в письмовому вигляді, наданням копії, а не оригіналу квитанції про сплату судового збору, не наданням копій апеляційної скарги та доданих до неї документів відповідно до числа осіб, які беруть участь у справі. Враховуючи, що строки розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом, скорочені, апелянту надано строк до 19 години 00 хвилин 12 жовтня 2012 року для усунення вищезазначених недоліків. Вказана ухвала Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду 12 жовтня 2012 року о 16 годині 58 хвилин, направлена апелянту на адресу електронної пошти, зазначену в апеляційній скарзі... Станом на 19 годин 00 хвилин 12 жовтня 2012 року недоліки апеляційної скарги не усунуто...» Суд постановив апеляційну скаргу повернути апелянту.

Формально все точно, як прийнято говорити, як в аптеці. Доступ до правосуддя «забезпечений». Депутатську Феміду не бентежить, що така ухвала зобов'язує громадянина за 2 години покрити відстань від міста Кривого Рогу до міста Дніпропетровська, яку, в кращому разі, можна подолати лише за 2 з половиною години, не кажучи вже про позбавлення можливості усунути недоліки за браком часу, не кажучи про те, що наполегливому апелянту доводиться ночувати на вокзалах. Законодавець створив юридичні норми, за якими процедура судочинства рівнозначна знуцанню над шукачами правди. Він не передбачив, щоб дезінформація вибор-

ців припинялася судом незалежно від часу її виявлення, щоб протиправна діяльність не могла мати продовження після того, як була виявлена.

І моральний фактор: кандидат у народні депутати України Павлов К. Ю. передав до окружної виборчої комісії для виготовлення за рахунок коштів Державного бюджету свого інформаційного плакату накладом у дві тисячі примірників політично препаровану версію своєї біографії. З неї виборець ніяким чином не дізнається, що згаданий кандидат, теперішній перший заступник міського голови, є одним із засновників обласної організації Політичної партії «Фронт змін», що він без будь-яких пояснень для громадськості перейшов до Партії регіонів і на теперішній час намагається приховати свою схильність до зміни поглядів! Деталь – далеко не другорядна для репутації народного обранця!

Аналізуючи наведені епізоди, можна дійти висновку, що законотворець, розробляючи виборче законодавство, мав на увазі, так, як це у нашому випадку трактує суд, що за умов виявлення виборцем чи спостерігачем ознак правопорушень, він має здійснити проведення слідчих дій своїми силами і в найстисліші строки. Ускладнюючи процедури оскарження виявлених порушень, творці закону уможливили включення адмінресурсу до арсеналу засобів досягнення перемоги представникам правлячої номенклатури. А далеко не поодинокі невмотивовані судові рішення щодо фактів порушення виборчого законодавства свідчать про прислужницьку роль певних представників цієї гілки влади. Все це разом ставить перед нами питання: до якого ще часу законодавство України не буде здатне забезпечити відкритість і прозорість перебігу виборчого процесу?

Практика борьбы с фальсификациями в 27 избирательном округе на выборах народных депутатов Украины-2012

Олександр Євгенович Зяблов,

*начальник виборчого штабу від
партії «УДАР» по округу № 27 м. Дніпропетровськ*

Я из той части участников выборов, которая не была представлена в предыдущих выступлениях.

Я начальник избирательного штаба партии «Удар» в 27 округе. Начальник штаба работает не сам, а с командой. Так вот, результатом работы моей команды является то, что это единственный округ в центральной и восточной Украине, где победила оппозиция. То есть, проголосовавших за «Объединенную оппозицию», «Свободу» и «Удар» избирателей оказалось больше, чем за Партию регионов и коммунистов вместе взятых. Причём за партию «Удар» проголосовало 18,85% избирателей. Больше таких округов в Днепропетровской области нет. Что касается мажоритарных кандидатов то, как Вам известно, оппозиция проиграла и у нас, и в области во всех семнадцати округах.

Почему это произошло? С одной стороны – победа, а с другой – поражение демократических сил. Некоторые связывают победу с тем, что избиратели Жовтневого района г. Днепропетровска – это большей частью интеллигенция, причем в большинстве своём настроенная против действующей власти. Но тогда чем можно объяснить победу мажоритарного кандидата от власти? И чем избиратели в г. Днепропетровске Бабушкинского и Кировского районов отличается от избирателей Жовтневого? В последнем вопросе звучит ответ на предыдущий. Поэтому результаты, которых добилась оппозиция в 27 округе, я ни в коем случае не хочу связывать с какой-то постоянной убеждённости избирателей.

Скажу честно, на первом этапе нам просто повезло, а потом мы не упустили результат везения и максимально ис-

пользовали его, чем минимизировали фальсификации. Подчёркиваю, не предотвратили фальсификации, а только их минимизировали.

На всю страну известен тот факт, что при жеребьёвке в ЦИК ни в одной окружной избирательной комиссии из 225 не попало ни одного члена от партии «Удар» и ни одного – от ВО «Свобода». Не буду комментировать, каким образом это получилось. Не смотря на это, в окружную комиссию избирательного округа №27 всё-таки попали два представителя от «Удара». Только они были «замаскированы» и номинально действовали от других партий, с которыми сотрудничал «Удар». Вот как раз представитель такой партии – Матяш Валентина Петровна – в результате жеребьёвки в ЦВК стала председателем комиссии 27 избирательного округа. Опыта работы председателем комиссии, тем более в таком сложном округе, у Валентины Петровны не было, а большинство, действуя слаженно, под руководством опытных организаторов из Жовтневого исполкома, всячески воздействовали на Валентину Петровну с целью доведения её до желания отказаться от должности и завладеть квотой. Наша команда сделала всё для того, чтобы Валентина Петровна выдержала, не отказалась от руководства и обеспечила работу окружной комиссии. Для этого помогали готовить заседания комиссии, проекты постановлений. Две недели понадобилось для того, чтобы подготовить опытного человека, который способен удержать управление окружной комиссией и не допустить любые проявления фальсификаций. Этим человеком стал Кобачек Валерий Павлович, уже имевший опыт работы в этой должности и в этом округе. Проведенная кадровая ротация дала нам возможность предотвратить фальсификации на уровне окружной избирательной комиссии.

В семнадцати избирательных округах Днепропетровской области субъектов представления (от партий и кандидатов в депутаты), желающих принять участие в соответствующей жеребьёвке и делегировать своих представителей в участковые комиссии, было от 78 до 118. В нашем 27 округе их оказалось только пятьдесят!!! Это стало следствием того, что председатель комиссии В.П. Кобачек просто занял позицию чёткого соблюдения требований закона, тем самым

сама собой отсеялась часть «технических» субъектов представления кандидатов в члены участковых комиссий.

В последний день, установленный для подачи заявок на участие в жеребьевке, в окружной комиссии собрались кандидаты, их доверенные лица, члены комиссии и не дали зарегистрировать представления более чем десяти политических партий, в том числе – «Морской партии», «Партии Венгров Украины» и им подобным. Не буду вдаваться в подробности, но основания для отказа регистрации были совершенно законные. К примеру, если отсутствовали подписи на заявлениях граждан, желающих принять участие в работе комиссий, или субъект представления не имел в соответствии с законом оформленную доверенность на право представления соответствующего представления. Так до 24 часов более десятка субъектов их представления не были приняты окружной комиссией. Каким образом уже утром на следующий день служба курьерской доставки «Укрпочты» принесла в окружном те же документы, отправленные якобы днём раньше, для меня и сейчас вопрос. По действующему закону передача подобных представлений по почте не предусмотрена. Поэтому в регистрации и рассмотрении этих документов окружной комиссией также было отказано. В итоге субъектов представления кандидатов в члены участковых комиссий оказалось всего пятьдесят.

Они и приняли участие в жеребьевке по определению состава участковых комиссий. А так как председатель окружной комиссии был настроен на честную без уловок жеребьевку, то получилась жеребьевка без передёргиваний и фальсификаций. Результат – представительство оппозиционных партий в составе участковых комиссиях составило от 45% до 55%, что намного больше, чем в других округах.

Фактически мы не дали производственным и учительским коллективам (большинство участков располагаются в школах) крутить и вертеть выборную рулетку в интересах действующей власти. Слишком много «посторонних» людей оказывается в процессе подсчёта голосов. В создавшихся условиях человек, настроенный на совершение преступления, обречён задуматься и зачастую остановиться из-за элементарного страха.

Следующий резонный вопрос: «А прошли или не прошли фальсификации?» Я отвечу – всё равно прошли, только не глобально и не повсеместно, а на отдельных участках и не в тех объёмах, как задумывалась.

Я уже говорил, в нашем округе «Удар» получил хороший результат по партийным спискам – 18,85% голосов. Это самый лучший результат по Днепропетровской области. Примерно на 2,5% мы превзошли результаты по другим округам. В центральной и восточной Украине это пятый результат по количеству проголосовавших за партию «Удар».

После проведения жеребьевки состава участковых комиссий была снята руководитель штаба Партии регионов в нашем округе – Степаненко. Власть держащие «поблагодарили» её за проделанную работу и тем самым – оценили нашу. Имеющиеся итоги жеребьевки – это результат того, что председатель окружной комиссии честно выполнил свою работу.

Партия власти, сняв начальника штаба, произвела изменения в некоторых «демократических силах», представленных в составе окружной комиссии. Такая замена была сделана в «Украинской народной партии» (Костенко). Фактически она сдала своё место в окружной комиссии партии власти. Я лично занимался этим вопросом и знаю всю подноготную. От УНП была Ротомская, а стала Коробка – директор средней школы №66 – человек, который явно стоит на позициях партии власти и не скрывает этого. Я через голову областной организации УНП обращался к руководителю партии – Костенко – с предложением провести замену на настоящего патриота Украины. Безрезультатно. Где и кто оказался в УНП слабым звеном? Пусть активисты партии УНП при подведении итогов выборов выясняют.

Касательно фальсификаций я хочу заявить, что они были проделаны через государственный реестр избирателей, который работал на партию власти. Самая основная фальсификация состояла в том, что в списки практически каждой участковой комиссии было внесено от 100 до 200 фамилий несуществующих избирателей, проживающих по несуществующим адресам. Часть подобных данных мы вычислили. Фальсификаторы действовали уверенно и нагло. Доходило

до того, что в списки включались несуществующие дома.

Мы обращались в государственный реестр с вопросом, как такое случилось. Нам ответили, что они ни при чём – такие данные дала милиция. Самое смешное, что подследственность подобных преступлений принадлежит органам МВД. Преступления сотрудников милиции расследует сама же милиция с известными результатами.

Зная о появлении в списках избирателей «мёртвых душ», мы понимали, что в день голосования будет задействована технология фальсификации – «косынка». Это когда определенный член избирательной комиссии с заранее оговоренной приметой (отсюда название – косынка) будет обеспечивать выдачу бюллетеней и голосование по сфабрикованным данным. И хотя и учили, как пресечь такую технологию, 100% закрыть возможность такой фальсификации не смогли. Потому что те, кто работает в комиссиях на выборах, это обычные люди. Они не юристы. У них нет возможности следить за законодательством, которое меняется каждый раз. Не каждый человек может противостоять более организованным фальсификаторам, которые оказываются пока всегда более организованными и подготовленными, а зачастую в большинстве. Качественно обучить этих людей в имеющиеся сроки и за имеющиеся средства невозможно.

Анализируя результаты голосования по участкам можно прийти к определенным выводам. Например, кто мог подумать, что на двух избирательных участках Транспортной академии, где в агитации безраздельно доминировал депутат от Партии регионов железнодорожник Момот, 32% голосов взяла партия «Удар». Это не моя заслуга, в том-то и дело. Разница результатов нашей партии на 87 участках составила от 14% до 34%. На двух участках в одной из школ разница результатов, набранных «Ударом», составила 6%. Так не бывает в одном городе и микрорайоне, с одним и тем же социальным составом избирателей.

Фальсификации прошли. Прошли они в виде «косынки». Мы не дали сфабриковать результаты на этапе подсчета бюллетеней в участковых комиссиях, а «косынка» прошла и сыграла свою решающую роль.

Законодательство о выборах выписано под актив-

ное участие партий, а они не располагают реальными партийными структурами, способными направить в комиссии подготовленных квалифицированных работников. Соответственно люди, которые набираются и в спешном порядке обучаются политическими партиями и кидаются на избирательные участки, имеют только минимум подготовки и не всегда идеологически готовы противостоять фальсификациям. В то же время у власти есть всегда сильные готовые на всё и обученные люди, которые делают выборы в интересах власти. В избирательном процессе идеологически заряженных людей очень мало, а желающих подработать (спасибо выборам 2004 года и последующим) очень много. Результат очевиден. Мы являемся заложниками этой ситуации. Что делать? Конечно, надо укреплять партийные структуры. Конечно, надо объединяться оппозиции. И объединяться не так, как мы объединялись в это раз. Тщательно готовить объединение и готовить членов комиссии, заранее подбирая людей, желающих работать по идейным соображениям.

В ходе избирательной кампании мы пытались объединить усилия оппозиционных кандидатов. Например, мы искали встречи с кандидатом от «Батькивщины» Староскольцевой Анастасией Александровной. Она не пошла даже на разговор...

К сожалению, суммарно голоса кандидатов от оппозиции не дали бы победу в случае их объединения. Сумма голосов за оппозицию меньше, чем количество голосов, засчитанных за кандидата от Партии регионов – начальника «Приднепровской железной дороги» Момота А.И.

Он выиграл, среди прочего, за счет наглого, беспрецедентного применения административного ресурса и подкупа избирателей. Если бы сейчас компетентными органами была проведена проверка финансово хозяйственной деятельности «Приднепровской железной дороги», то наверняка было бы установлено, сколько денег и человеко-часов было задействовано для ремонта подъездов, покраски труб, укладки асфальта и других предвыборных мероприятий Момота на нашем округе. И не сомневаюсь, только тюрьмой для него закончилась бы такая объективно проведенная проверка, а для будущих кандидатов от власти хорошим уроком.

Дніпропетровщина без права вибору

Костянтин Іванович Писаревський,

голова Дніпропетровської громадської організації «Земля і Воля», кандидат медичних наук, кандидат в народні депутати по одномандатному округу №29, Дніпропетровська область

Є три кити режиму, на яких він успішно проплив всю дистанцію перегонів і взяв призове місце у ВР. Це адміністративний ресурс, підкуп виборців і фальсифікація. Це три головні злочини, які вчинила влада під час перегонів і за які ніхто і ніколи не буде покараний. Адмінресурс – це два вектора зусиль влади, один з яких направлений на підтримку своїх висуванців, інший – на пригноблення інакомислячих. Адмінресурс – це не тільки коли ти стаєш персоною нон-грата на ТБ – шести регіональних каналах, в ЗМІ чи на білбордах і, навіть, в приватних видавництвах, а й коли тебе не пускають поспілкуватися з педагогічним колективом, учнями та їх батьками в школу, де навчався десять років і отримав медаль. Це коли тобі відмовляє головний лікар ЦРЛ зустрітись з колегами, з якими ти відпрацював 15 років. Підкуп – це не торбинки з дешевеньким простроченим провіантом, ПР-івські гойдалки, що закрутили голови не тільки дітям, а й дорослим; це мільярди народних бюджетних коштів, розподілених дбайливою рукою адмінресурсу між своїми кандидатами на дороги, під'їзди, водогони, смітники. Це 12 тисяч соціальних працівників, які «інвентаризували» списки виборців і чітко позначили благонадійних маразматичних бабусь, котрих благополучно доставила місцева влада в день виборів до скриньок.

Фальсифікація – це, навіть, не коли десять діб «рахають», тобто підганяють під бажаний план голоси, а коли на 90% сформовані ДВК і ОВК із провладних партійців. Низка інститутів громадського суспільства (ІГС), організацій всеукраїнського та місцевого рівня – «Чесно», «Опора», «Спільна справа», «Рада незалежних організацій Дніпропетровщини», «Дзвін», «Народний контроль», «Громадська асамблея» гуртом та вроздріб намагались проводити громадські слухання, «чистки», обговорення та люстрацію претендентів у народні депутати, й передусім, від опозиційних сил. На жаль, їх не

дослухались.

Підтвердженням цьому є не тільки високий переможно-адміністративний відсоток, отриманий ПР за списками, а й 100% перемога, а вірніше, призначення 17 ПР-івських мажоритарників в 17 округах області.

Опозиційні кандидати-мажоритарники були людьми або маловідомими, або без фінансово-технічного забезпечення, або, взагалі, випадковими у цій кампанії. Мене та кандидата по 24 округу Вадима Гетьмана – двох найбільш рейтингових кандидатів – «Батьківщина» безпідставно зняла з перегонів за два тижні до фінішу. Гетьман, мабуть, в піку колишнім соратникам демонстративно пішов на службу режиму. Мені та моїй команді довелось в цих перегонах пройти тернистий шлях розчарувань, зрад «однодумців», переслідувань влади.

Хочу навести конкретні приклади в хронології подій цього періоду та поділитись певним гірким особистим досвідом розбудови громадянського суспільства на Дніпропетровщині.

Чим запам'ятався період перегонів-2012 та безпосередньо 29 округ, куди входять Дніпропетровський, Петриківський та частина Амур- Нижньодніпровського району? Провладний кандидат, начальник Головного управління МНС у Дніпропетровській області Віктор Бутківський мав повний карт-бланш від керівництва області.

Зухвало і не соромлячись, цілі підрозділи МНС-ників були задіяні не на гасінні пожеж чи наданні невідкладної допомоги населенню під час аварійних ситуацій, а пиляли на окозві дерева, встановлювали гойдалки, з використанням пожежної техніки чіпляли портрети свого патрона, в тому числі і на державні – МНС-ні площини, а вночі розносили агітки. На ці повинності знімали, навіть, загони рятувальників «Метробуду». Це було зафіксовано в с. Лобойківка, с. Чумаки, м. Підгородне, сел. Петриківка і т.д. Віктор Бутківський є одним із відповідачів колективного позову кількох громадських організацій про порушення правил екологічної безпеки, службове недбалство, підробку документів, можливу причетність до вбивства відомого еколога Володимира Гончаренка, яке правоохоронці намагаються трактувати як хуліганські розборки при тривіальній ДТП. В маршрутках округу агіт-

ки повідомляли, що вартість проїзду зменшена за рахунок кандидата-альтруїста. Ще не отримавши реєстраційного посвідчення на будівлі, що належить Дніпропетровській районній раді і де знаходяться підрозділи райдержадміністрації – пенсійний фонд, районний Будинок Культури та інші, поряд з державним прапором України з'явилось незворушне обличчя-тулуб в погонах...

На Дніпропетровщині організоване системне масштабне перешкоджання громадській діяльності, політичне переслідування та політичне мародерство.

Після незгоди співпрацювати і бути підконтрольним владі, почалися погрози та переслідування громадської організації, членів моєї родини та мене особисто.

За умови відсутності верховенства права, через підконтрольні суди, владою були подані десятки позовів та отримані безпрецедентні рішення: судові заборони на проведення масових заходів на підтримку свободи слова – захист газети «Лица», садових товариств «Зелена зона» та «Гірняк», закриття газети «Новини з Підгороднього», поновлення терміну позовної давності в 15-років, відміну чотирьох правочинів, скасування реєстрації приватного будинку та 17-річного державного акту на право постійного користування землею, численні процедурні порушення, заочні рішення, підробка та шахрайство в справах і т.д.

Йде рейдерський захват громадської приймальні «Землі і Волі», притулку для матерів-сиріт, території спортивного клубу «Колос» у виконанні голови райдержадміністрації Кобиляцького В. Я., начальника райвідділу міліції, заступника губернатора Пустової М. І. Знищення 20 га заказника разом з унікальною флорою і фауною, осушення русла р. Кільчені з використанням мільйонів бюджетних коштів, нарізання та продаж земельних ділянок. Створення житлового масиву, на кшталт Межигір'я, для високопосадовців від ПР.

Були неодноразові намагання зашкодити роботі виборчого штабу по 29-му виборчому округу та громадської приймальні: спроби проникнути, пролом стелі, два підпали.

За останні два роки на мою адресу лунали не тільки погрози, але було скоєно кілька нападів (обливали обличчя зеленкою з кислотою, зламали руку, травмували хребет), прово-

дилися адміністративні затримання, пошкодження та арешт автомобіля.

17 серпня 2012 р. відбувся розгін та побиття двохсотстами міліціантами кількох десятків захисників української мови під обласною радою, влада застосувала поливальні авто як водомети.

24 серпня 2012 р. в День Незалежності, під час покладання владою квітів біля пам'ятника Тарасу Шевченку, відбулась штовханина, побиття та погрози від переодягнених спецусників.

8 вересня, не зважаючи на подане заздалегідь повідомлення, біля облдержадміністрації була розігнана акція на підтримку свободи слова та ТВі. Кілька десятків переодягнених «беркутівців» відтіснили нас – понад дві сотні протестувальників, до парку Глоби.

13 вересня 2012 в парку Лазаря Глоби вперше на Дніпропетровщині відбулось Народне Віче «Суд над судом», де «Земля і Воля» разом з «Просвітою» навели приклади прокурорського та судового свавілля.

«22 вересня в м. Підгородному режим цинічно в кращих традиціях адмінресурсу та підкупу виборців провів День Міста. Виборців купляли за парасольки та канцтовари із партійною символікою. Голова Дніпропетровської райдержадміністрації Вадим Кобиляцький у присутності заступника губернатора – Івана Ступака – вихваляв кандидата від влади і «клеймил коммерсанта» кандидата-опозиціонера, у якого вони вже відібрали «незаконне» майно, що належало йому 17 років.

Вночі на сцені відверто вивісили портрети кандидата від ПР – Віктора Бутківського – та почали роздавати нагороди від його управління МНС. Розпочався п'яний шабаш і дискотека на святому для ветеранів Другої Світової війни місці – Братських могилах. Горілка та пиво лилися рікою, навіть для неповнолітніх, відбувалися масові бійки. На мене та на моїх агітаторів Сендецького М. І. та Гайдука М. П. напали, побили та розбили відеокамеру заступник голови міськради Кошель В.П. і його син.

Працівники міліції відвертались та ховались, затримали та поклали на землю нас, а не винуватців, слухняно виконую-

ли накази місцевої влади. На ранок виявилось, що саме ми «нападали на людей, стріляли по них з пістолетів»... Про це стало відомо із зустрічної «колективної заяви», склепаною владою вночі у відповідь на наше звернення в міліцію про побиття та завдання матеріальної шкоди...» – із заяви до Дніпропетровського РВ ВС УВС.

19 жовтня вперше в центрі міста, на проспекті К. Маркса відбулась акція «Перехід» – протест садових товариств та моїх агітаторів проти захвату їх земель, якими вони користувались понад 30 років, депутатами міськради та працівниками прокуратури.

Міхал Козак, довгостроковий спостерігач від Українського Комітету Конгресу США в Дніпропетровській області в звіті міжнародних спостерігачів «Obywatele bez prawa wyboru» до Європарламенту і польського Сейму зазначив про нерівні умови та політичні переслідування судами й владою опозиційного кандидата по 29 округу (розділ 7, ч. 1):

«12 травня 2012 Pysarewsky отримав погрози від влади через невідомих з наполяганням не йти в кандидати, інакше можна потрапити в СІЗО...Pysarewsky вирішив брати участь у перегонах, і його відразу ж почали переслідувати... 11 червня Дніпропетровський районний суд скасував державний акт на право власності земельною ділянкою, що був виданий ще в 1995 році.

Ця постанова є безпрецедентною в українському законодавстві, адже минуло 17 років, і вона була винесена суддею, який був на лікарняному. Кандидат повідомляє, що на його зустрічі з громадянами (які мешкають біля озера Курячого, куди влада хоче зливати нечистоти цілого мікрорайону) та мером Дніпропетровська Іваном Куліченком, колега мера публічно погрожував йому фізичною розправою... 6 жовтня невідомі підпалили в м.Підгородному приймальню кандидата, де дивом не згоріла мати – сирота з двома малолітніми дітьми.

Влада не дозволяла міліції й пожежникам встановлювати факт підпалу, хоча вже був попередній підпал 13 квітня 2012 року, який списали на жарти сторонніх дітей».

Мною вичерпані всі можливості правового захисту в Україні. Десятки звернень в прокуратуру й міліцію залиши-

лись без реагування. Пройдені п'ять судових процесів в трьох інстанціях вказали на відсутність верховенства права, об'єктивності, рівності і змагальності в судах.

Масові порушення під час виборчої кампанії-2012, політичні переслідування кандидатів від опозиційних сил та перешкоджання їх громадській діяльності, утиски свободи слова і зібрання, судове і чиновницьке свавілля переросло у політичні репресії та політичне мародерство на Дніпропетровщині і в Україні.

Якщо в перший день роботи Верховної Ради одразу з'являється дві «тушки» від «Батьківщини» – батько й син Табалови, якщо опозиційний нардеп Дубов демонстративно хизується й приходять на засідання в куртці з крокодилячої шкіри вартістю 85 тис. євро та боїться її здати в гардероб, щоб не поцупили колеги, то це не ті кандидати і не та опозиція, яка відстоюватиме наші права й вболіватиме за державу.

Ми доти будемо безправними, дикими і бідними, доки будемо байдужими, боязкими й зрадливими. Доки процес волевиявлення не стане прозорим, а крадіжка голосів не стане тяжким кримінальним злочином і не буде каратись судами невідворотно і публічно; доки її керманічами будуть президенти з кримінальним минулим, прем'єри і спікери, що нагадують «кремлівських старцев», які разом зневажають мову, культуру та країну, в якій безсоромно розкошують та безжалісно грабують її народ, доти ми не станемо правовою демократичною європейською країною. Слова й поняття «громадянське суспільство», «верховенство права», «свобода слова», «патріот», «Україна» мають бути для влади не порожнім звуком, а біблією.

Коли суспільство складатиметься не з фізичних осіб, а з свідомих активних громадян, лише тоді ми перетворимось із населення в український народ.

Допомогти людям поважати себе, відстоювати інтереси територіальних громад, змусити владу працювати на суспільство, не допустити авторитаризму, тиранії та влади купки олігархів – це головна задача інститутів громадянського суспільства.

Яка суспільна мораль, така й влада і закони. Свобода – це

не те, що дають, це те, чого не можна відібрати. Стратегічно гідні представники ІГС мають іти у владу, бо їм суспільство довіряє більше, ніж партіям, що розгортають бурхливу діяльність лише під час плебісциту.

Треба співпрацювати не з опозиційними партіями взагалі, а з персоніфікованими їх представниками, які пройдуть «сито» громадських слухань. Тактично необхідна координована співпраця ІГС різних політичних уподобань, що заснована на принципах відстоювання інтересів територіальних громад та земляцтва.

Спільна приймальня в центрі міста, чергування, оперативна допомога й реагування на порушення прав громадян, створення Інтернет-ТБ, просвітницькі й протестні заходи прискорять розбудову громадянського суспільства.

Методи тиску на дільничні виборчі комісії і фальшувань та протистояння їм

Черненко Олег Євгенович,

Громадська організація ТО «Золота паланка», голова дільничної комісії №121193 по 27 округу, м. Дніпропетровськ

Я був головою звичайної виборчої дільниці № 121193 27 округу. Хоч зветься вона і звичайною, проте це просто назва. По кількості виборців вона вважалась великою – 2.360 виборців.

1. Я був призначений на дільницю по квоті «Народного Руху» лише перед другими зборами членів ДВК.

Пізніше я дізнався, що багато людей відмовились головувати на дільницях від опозиції без пояснення причин.

Гадаю, але підтвердити того не можу, що якийсь **тиск був можливий** на них, адже списки тих, хто попередньо був внесений на ці посади, були відомі в місцях подання як опозиції, бо я бачив ці списки з номерами телефонів, так і владі.

Інакше пояснити, чому велика кількість людей відразу відмовилась від головування – не можу.

Протистояти можливому тиску проти зняття кандидатур можливо лише за умови, що на посади голів будуть висуватись лише добре перевірені люди.

2. Зайшовши до комісії на друге зібрання, побачив, що велика кількість питань була вирішена саме на першому засіданні. Проводили засідання заступник та секретарка: одна проведена від партії «Русь Єдина», інша – від Партії пенсіонерів.

Насправді так званим «смотрящим» вже на другому засіданні призначили нового заступника голови саме від цієї партії.

Загалом в ДВК звернув увагу, що багато людей в ній давно знайомі і майже всі перебувають у якихось родинних зв'язках або зв'язані спільною працею в школі.

Те, що роботу на Партію регіонів вони перетворили у родинний бізнес – це дуже показово. Проте, це ж і стає запору-

кою можливих дій всупереч якогось законного рішення, яке необхідно було би приймати в комісії.

ДВК розташувалась у школі, і саме ця школа стала міні-Верховною Радою за кількістю вчителів, що представляли різні партії. Такий собі Клондайк партійних осередків, що дивним чином керувались Партією регіонів (Центральний штаб знаходився недалеко, і вони періодично туди визивались для інструктажу).

З 24 партій, від яких були представники у моїй дільниці, декілька були відверто від ПР і цього не приховували, навіть не намагались називатись від тих партій, під якими записані.

До комісії увійшла представники:

- ✓ від політичної партії «Народний Рух України» (опозиція);
- ✓ від партії України «РУСЬ ЄДИНА»;
- ✓ від партії Пенсіонерів України;
- ✓ від Християнсько-демократичної партії України (опозиція);
- ✓ від партії «УДАР» Віталія Кличка (опозиція);
- ✓ від кандидата «УДАРу» Мамрича О.С.;
- ✓ від фракції Народної Партії у Верховній Раді України;
- ✓ від політичної партії ВО «Батьківщина» (опозиція);
- ✓ від фракції БЮТ «Батьківщина» (опозиція);
- ✓ від політичної партії «Справедлива Україна»;
- ✓ від фракції Партія Регіонів(в подальшому скорочено ПР);
- ✓ від партії Наталії Королевської «УКРАЇНА – ВПЕРЕД!»;
- ✓ від політичної партії «ЗЕЛЕНІ»;
- ✓ від політичної партії «ДЕРЖАВА»;
- ✓ від політичної партії «КозацькаУкраїнська Партія» (нагадаю, козацьких партій 4);
- ✓ від політичної партії «НАРОДА ІНІЦІАТИВА» (схоже на «Національна Ініціатива» і напевне створювалась як клон у разі висунення);
- ✓ від фракції Блоку «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМОБОРОНА» (опозиція);
- ✓ від партії «Реформи і порядок» (опозиція);
- ✓ від політичної партії «НАША УКРАЇНА» (опозиція? від Юценка, тому не розхраховували на цю партію в опозиції, в подальшому ці сумніви частково були підтвержені);
- ✓ від Всеукраїнської партії трудящих;
- ✓ від Аграрної Партії України;

✓ від кандидата ПР Момота О.І.;

✓ від фракції комуністів України (з заяв Симоненка опозиція і подальша робота члена ДВК показала, що рядові комуністи вірили у опозиційність до ПР КПУ).

Хоча перелік в комісіях був трохи різний, але загальний перевіс над опозицією, яка про себе заявила як опозиція, був суттєвий.

На жаль, частина членів комісії були відсторонені від дій на благо і користь України, а керувались вказівками штабу Партії Регіонів в місті Дніпропетровську. Це стосується представників таких партій:

- ✓ Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА»;
- ✓ Партія Пенсіонерів України;
- ✓ Фракція «Народної Партії у Верховній Раді України»;
- ✓ Політична партія «Справедлива Україна»;
- ✓ Фракції Партія Регіонів;
- ✓ Політична партія «ЗЕЛЕНІ»;
- ✓ Політична партія «ДЕРЖАВА»;
- ✓ Політична партія «КозацькаУкраїнська партія»;
- ✓ Політична партія «НАРОДА ІНІЦІАТИВА»;
- ✓ Всеукраїнська партія трудящих;
- ✓ Представник Момота (від Партії регіонів).

В інших партіях були представники трохи інші, але загалом картина була скрізь однакова: якщо опозиція твердо могла спиратись на 4-6 своїх представників, то ПР – на 12-14.

Координували їх роботу по діяльності ДВК мій заступник та секретар, що напевне отримали вказівку від штабу ПР у період перед днем виборів, повністю саботувати роботу комісії, що і було зроблено на дільниці, і не тільки на моїй. Не маючи більшості, протистояти цьому неможливо. Проте на сусідній дільниці, де були призначені підневільні люди з лікарів медичної академії, вдалось це нейтралізувати, усунувши двома постановами підряд відвертих саботажників.

Були сумніви щодо «Нашої України», «Україна – Вперед!» та комуністів: з ким вони, чи проти ПР чи ні?

Проте саме представники ПР щодо цього сумнівів не мали і зустріли мене впевнені, що у них більшість. Перше, з ким вони мене зустріли, це повідомлення, що вони можуть прийняти будь-яке рішення.

Протистояти їм можна одним чином: якщо так багато партій в Україні, то треба добиватись, щоб якнайбільше з них були проукраїнськими, а не від ворогів...

Прийняття великої кількості питань на першому засіданні, я більше ніж певен, було сплановане в штабі ПР. Особливість першого засідання була в тому, що на ньому були присутніми всього 16 чоловік. Звісно, відсутніми були більше представники опозиції... Це один з перших методів відсторонення опозиції не тільки від прийняття рішень, а й взагалі від ознайомлення з ними... Також кожен штаб має контролювати, щоб члени комісії від опозиції були поінформовані про перше засідання.

В законі немає пункту, що зобов'язує обов'язкового забезпечення інформування про проведення зібрання членів комісії від усіх політичних сил, немає відповідальності ОВК та головуючої трійки ДВК за непоінформування членів ДВК про засідання і місце його проведення.

3. Ще одна з особливостей першого засідання: голосування були зроблені таким чином, що на день виборів представників опозиції буде відсторонено від роботи зі списками та бюлетенями. Це було вирішено наперед.

Двоє представників опозиції були призначені на роботу з відеоспостереженням. Проте це виявилось і одним з прорахунків. Це дало змогу контролювати систему запису інформації і включати за необхідністю запис на комп'ютер. Закон каже, що запис включається у разі необхідності і вирішувати це колегіально не вимагає. Тож в день виборів ми на деяких дільницях включили запис і на ці дільниці ніхто не потикнувся з так званими «каруселями».

4. Ще одним з рішень, яке було прийняте на першому засіданні і яке потрібно використовувати на свою користь: рішення про чергування кожного дня членів комісії. Дуже добре, коли зранку один, а після обіду – інший.

Завдання голови або представника від опозиції – вивчити кожну людину, ведучи розмови, але не агітуючи за свою силу. Просто визначити, чи здатна людина на фальшування, чи ні. Або як ставиться до правлячої сили. Звісно, у голосуванні на зобов'язаних отримати гроші від ПР за представництво у ДВК, голос не отримаєш («смотрящий» поставлений

саме на те, щоб доповідати в штабі ПР, хто як голосував і від цього залежала оплата праці, або могла бути якась заміна в ході підготовки до дня виборів). Але тих, хто не ходив на збори до штабу ПР, можна було б якось в подальшому змусити прийняти саме законне, а не антизаконне рішення у вирішальний момент.

Також, знаючи людину (при більшості від ПР і призначенні ними своєї людини на сортування бюлетнів, зачитування), можна опозиційним силам разом протестувати. Якщо людина не заслуговує довіри, то наполягати на законній вимозі самому дивитись кожен бюлетень.

5. Представники від різних партій фактично представляли ПР – тобто продали голоси ПР. Отримали гроші не тільки партії, а й ті, що висувались по списках, адже за це треба було дати 2 млн гривень. До штабу постійно викликались і члени ДВК, які в подальшому отримали по 400 грн. авансу, хоча обіцяли їм від 2-3 тисяч в залежності від посади. Це відомо точно, але важко довести.

Я вважаю, що це вже відвертих два чітко видимих методи тиску на комісію: купівля партій та керування членами ДВК. Адже від моменту підписання присяги, члени ДВК не мають нікому підкорятись і звітуватись, окрім рішень ДВК, ОВК, ЦВК, законам України і Конституції. Для звітувань кожна партія має можливість направити контролювати роботу комісії за допомогою спостерігачів.

6. Голосуванням у перший день вибрали двох з трьох звільнених осіб з членів ДВК, залишивши для голови від опозиції, дякую їм за це, одне місце. Проте в інших комісіях по розподілу грошей для звільнених могло статись так, що голови ДВК від ПР, призначали на звільнених своїх родичів, які ще могли надати довідки про зарплатню, або навіть сам Голова однією своєю довідкою міг вибрати на себе весь фонд оплати праці.

Введення в дію закону про відеоспостереження виявило ряд невідповідностей в цьому питанні і деякі незручності. Коли в законі записано, що ПАК (ящик з апаратурою) має охоронятись окрім комісії ще й представником МВС. Перебування міліціонера на дільниці неможливе у день виборів. Тому ПАК має знаходитись в окремій кімнаті.

Фінансування кожної комісії закладене величезне, проте явно видно, що гроші, виділені на це, були використані на щось інше, бо задіяні були старі кабінки, старі скриньки, навіть тканина була куплена найдешевша. Та це до методів фальшувань не відноситься.

7. Ще один, дуже цікавий, метод тиску був задіяний ПР на передодні виборів і пов'язаний він з печаткою «Вибув».

Під виглядом, що привіз роз'яснення на останні збори, завітав до нас не-відповідальний за нашу ДВК куратор – представник ПР з ОВК. Приїхав нас проінструктувати. Інформування його, окрім цієї печатки, стосувалось в основному інструктування членів ДВК. Інструктування те було дуже дивним. Він закликав не перевіряти паспорти, бо ми не міліція. Просто якщо підходить людина і каже, що вона з цього будинку і прізвище співпадає, то потрібно видавати бюлетень. В день виборів в одній зі східних областей було знайдено паспорт жінки, що виявився без прописки, проте по ньому було проголосовано.

Таким чином він об'їздив не одну дільницю і підозрюю, що не на одному нашому окрузі було таке інформування.

Протистояти цьому можна, скориставшись наступним. Останні збори треба проводити на місці майбутнього підрахунку голосів, і збори мають записуватись на відео, комп'ютер за допомогою камер ДВК.

8. Фальшування за допомогою адмінресурсу було використане і на моїй дільниці, і на сусідніх. До речі, воно пояснює дивну нарізку не тільки округів, а і ділянок.

На моїй дільниці за всіма законами мають бути три гуртожитка: вони ідуть по порядку і стоять поряд. Проте, два гуртожитки з переліку належності до моєї дільниці вилучили і розподілили їх по двох сусідніх дільницях.

Пояснюється все дуже просто. Кандидат від влади по мажоритарному округу Момот проїхав по цих гуртожитках і закликав голосувати за себе, обіцяючи їм допомогти приватизувати кімнати в гуртожитках, в яких вони вже проживають не один рік.

Це пояснює суттєву різницю між чисельністю тих, хто проголосував за ПР (384) і за Момота (448). Загальна різниця в голосах складала від 70 до 120 чоловік. На сусідніх дільницях

була така ж картина.

Ще одне, що пояснює дивну нарізку округів і ділянок – ляп, який допустив Момот, завітавши на зустріч з населенням на сусідній зі мною дільниці. До нього звернулись за допомогою мешканці вулиці Переяславської з проханням засипати три метри дороги, де люди в прямому сенсі ламають ноги – це знаходиться в 10 метрах від школи, в якій розташована дільниця.

Момот їм відверто відповів, що його не цікавить приватний сектор і зрозуміло чому: людей на тій вулиці проживає дуже мало і їх голоси ролі не грають. Він поклав надію на багатоповерхівки і не прорахувався.

9. Ще один метод фальшування голосів виборців з використанням адмінресурсу.

До людей, про яких у медичних установах мають відомості про їх тяжкий стан здоров'я, від цих установ були направлені люди для написання заяв на голосування вдома. До комісії потрапили всього три заяви від однієї відповідальної людини з центру соцзабезпечення. Проте від багатьох мешканців поступали дзвінки до комісії, що в них якісь люди відбирали заяви на голосування на дому. Ще одне: розносити запрошення по квартирах обов'язково повинні представники від опозиції, попередньо проінструктувавши їх, що вручати запрошення потрібно особисто у руки. Доручати це представникам ПР доволі ризиковано, бо багато було нарікань, що не принесли запрошення.

Запрошення тим, хто голосує на дому, бажано рознести самому, якщо ви голова або заступник.

Загалом протистояти фальшуванням і тиску можливо і потрібно. Але використовувати суди, які підпорядковуються, як і всі інші державні органи волі ПР, в більшості своїй марна справа. Якщо це не підтримується так, як підтримувалось прихильниками ВО «Свобода» у Києві.

Ще один приклад, який потрібно наслідувати з Києва. Це домовленість мажоритарних кандидатів від опозиції дійсно йти єдиним фронтом, з відповідною допомогою і підтримкою один одного. На жаль, цей приклад не був наслідувано в інших регіонах, і результатом стала перемога ПР і в нашому місті в тому числі.

Посилання на мої дописи з більш детальною інформацією про хід виборів 28 жовтня 2012р.:

1. Новини з виборчих дільниць. http://sicheslav-dnipro.blogspot.com/2012/10/blog-post_26.html

2. Інструкція ПР для спостережників, грошей не пошкодували

Особливості захисту прав і законних інтересів суб'єктів виборчого процесу судом

Маленко Ольга Анатоліївна,

голова СОМГО «Спілка молодих державних службовців Сумщини», м. Суми

Суб'єктами розгляду скарг, що виникають з правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, є виборча комісія або суд. Таким чином, Законом встановлено альтернативні способи оскарження – адміністративний і судовий, при цьому вибір форми захисту порушеного права залежить від власної волі виборця, що відповідає ст. 55 Конституції України.

Водночас, судам необхідно враховувати, що згідно з приписами ст. 108 Закону України «Про вибори народних депутатів України», та ст. 172 КАС України суд повинен невідкладно повідомляти ЦВК, відповідну окружну та (чи) дільничну виборчу комісію про надходження позову та про ухвалене судом рішення. При отриманні повідомлення суду про прийняття до провадження позову з того ж питання та з тих самих підстав, виборча комісія, повертає скаргу суб'єкту звернення без розгляду не пізніше наступного дня з дня отримання повідомлення судом.

З огляду на існуючі норми КАС України, під час вчинення будь-яких процесуальних дій у процесі розгляду та вирішення спорів, пов'язаних з виборчим процесом чи процесом референдуму, адміністративні суди повинні керуватися спеціальними нормами, передбаченими статтями 172-179 Кодексу.

Зокрема, відповідно до частини четвертої статті 172 КАС України рішення, дії або бездіяльність окружних виборчих комісій щодо підготовки та проведення виборів народних депутатів, а також їх членів оскаржуються до окружного адміністративного суду за місцем знаходження відповідної комісії.

Інші рішення, дії чи бездіяльність виборчих комісій, що визначені частиною 3-4 ст. 172 КАС України, оскаржуються до місцевого загального суду як адміністративного за місцем знаходження відповідної комісії.

Рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії щодо встановлення нею результатів виборів оскаржуються до Вищого адміністративного суду України. Усі інші рішення, дії або бездіяльність Центральної виборчої комісії, члена цієї комісії оскаржуються до Київського апеляційного адміністративного суду.

Відповідно до положень ст.173 КАС України справи щодо уточнення списку виборців розглядає місцевий загальний суд як адміністративний суд за місцем знаходження відповідної комісії. При цьому суд повинен звернутися до відповідного органу ведення Державного реєстру виборців із запитом щодо уточнення відомостей про виборця.

Варто звернути особливу увагу на те, що швидкоплинність виборчого процесу обумовлюють спеціальні процесуальні строки на звернення із позовами до адміністративних судів, розгляду та вирішення відповідних спорів, а також інші особливості.

Згідно зі ст.172 КАС України позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, членів цих комісій може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності. Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, членів цих комісій, що мали місце до дня голосування, може бути подано до адміністративного суду у п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності, але не пізніше 24 години дня, що передує дню голосування. Позовні заяви щодо рішень, дій чи бездіяльності виборчої комісії, членів цих комісій, що мали місце у день голосування, під час підрахунку голосів та встановлення результатів голосування на дільниці, може бути подано до адміністративного суду у дводенний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності.

Позовні заяви про уточнення списку виборців може бути подано не пізніш як за два дні до дня голосування (ч.3 ст.173 КАС України).

Відповідно до ч.4 ст.174 та ч. 4 ст.175 КАС України позовні заяви щодо рішення, дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, засобів

масової інформації, підприємств, установ, організацій, їхніх посадових та службових осіб, творчих працівників засобів масової інформації, що порушують законодавство про вибори та референдум, та позовні заяви з питань, передбачених ст.175 КАС України, може бути подано в п'ятиденний строк з дня прийняття рішення, вчинення дії або допущення бездіяльності.

Адміністративні справи, визначені статтями 172, 174 та 175 КАС України, суд першої інстанції вирішує у дводенний строк після надходження позовної заяви (ч.11 ст.172 , ч.5 ст.174 та ч.5 ст.175 КАС України). Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли до дня голосування, вирішуються судом у дводенний строк, але не пізніше, ніж за дві години до початку голосування. Адміністративні справи за позовними заявами, що надійшли у день голосування вирішуються судом до закінчення голосування. справи, що надійшли у день голосування, але після закінчення голосування, вирішуються судом у дводенний строк після надходження позовної заяви.

Адміністративні справи щодо уточнення списку виборців суд вирішує у дводенний строк після надходження позовної заяви, але не пізніше, ніж за два дні до голосування, а позовна заява, що надійшла за два дні до дня голосування, – невідкладно (ч.4 ст.173 КАС України).

Відповідно до положень ст.177 КАС України судові рішення за наслідками розгляду справ, пов'язаних з виборчим процесом, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку у дводенний строк з дня їх проголошення, а судові рішення, ухвалені до дня голосування, – не пізніше як за чотири години до початку голосування.

Таким чином, точне та неухильне додержання адміністративними судами норм КАС України під час розгляду спорів щодо правовідносин, пов'язаних з виборчим процесом, є неодмінною умовою забезпечення їх правильного і швидкого вирішення з метою захисту прав, свобод та інтересів виборців та інших суб'єктів виборчого процесу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України,
2. Кодекс адміністративного судочинства України,
3. Закони України «Про Центральну виборчу комісію», «Про державний реєстр виборців», «Про вибори народних депутатів України».

Загальні висновки за результатами науково-практичної конференції ВИБОРЧА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ, НАСЛІДКИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Виборча система України, як система суспільних відносин, пов'язаних із формуванням складу представницьких органів шляхом виборів, включає вибори до органів державної влади, тобто до Верховної Ради України, вибори Президента України та органів місцевого самоврядування. В даному контексті йдеться передусім про проблемні питання виборчої системи, пов'язаної із виборами до Верховної Ради України в 2012 році: загрози, що виникли внаслідок її функціонування, для зміцнення державності та національної безпеки України, розвитку демократії.

Головними загрозами функціонування цієї виборчої системи є існування умов для впливу на результати виборів з боку окремих посадовців, політичних сил і фінансово-промислових груп; впливу на результати виборів з-за кордону; фальсифікацій та спотворення результату волевиявлення громадян на післявиборчому етапі політичного процесу, та, як наслідок, недостатньої легітимації державної влади.

Виборча система має:

- відповідати принципам демократії та народовладдя, як основного джерела легітимації влади;
- забезпечувати максимальний рівень прозорості проведення виборів та мінімізацію можливостей для фальсифікацій, втручання з боку політичних сил та органів влади з метою впливу на результат виборів;
- нейтралізувати будь-яке зовнішнє, в тому числі інформаційне, втручання у виборчий процес з боку іноземних держав з метою впливу на результат виборів;
- бути достатньо зрозумілою, зокрема в процедурному аспекті, аби виборці мали всі можливості зробити власний вибір;
- бути достатньо стабільною, з тим, щоб виборці звикли

до виборчої системи; зміни до неї мають відбуватися логічно і послідовно та виходити з попередньої практики суспільства;

- забезпечувати умови для оновлення влади, сприяти постійній конкуренції у владі на засадах виконання політичними силами завдань державного розвитку;

- бути гнучкою в сенсі недопущення формування закритої політичної системи, консервації наявного розподілу влади, зокрема кадрового; водночас, забезпечувати такий рівень стабільності політичної системи, який є ефективним для функціонування і розвитку держави;

- забезпечувати механізми відповідальності депутатів перед виборцями та постійний вплив суспільства на владу через проведення чергових і позачергових виборів;

- зміцнювати територіальну цілісність країни, сприяти інтеграції різних етнічних, мовних, регіональних, релігійних груп українського суспільства;

- мінімізувати під час виборчого процесу вплив штучно загострених регіональних, мовних, конфесійних, етнічних, геополітичних питань тощо;

- бути здатною відсіювати прихід до влади політичних сил, діяльність яких керується з-за кордону, або спрямована на підрив незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та національної єдності країни, адже народні депутати України мають особливий статус, якому немає аналога в світі. По-перше, народні депутати мають вільний депутатський мандат і, по-друге, – абсолютну депутатську недоторканність.

Вільний депутатський мандат означає, що народ не може достроково припинити повноваження народного депутата за будь-яких обставин, навіть якщо народний депутат публічно вчинить злочин. Абсолютна депутатська недоторканність означає, що народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані, а таку згоду парламентарії дають нечасто, або коли парламентарій у безпеці. За таких обставин істотне підвищення відсотка прохідного виборчого бар'єра може перетворити парламент значною мірою на своєрідну фортецю для осіб, які пе-

ребувають у конфлікті із законом. Адже серед парламентаріїв надто велика кількість бізнесменів. Їх нечасто можна зустріти у парламенті, до того ж парламентські справи для них є другорядними. З іншого боку, виборчі закони майже весь час передбачають грошові застави як перепустки для парламентаріїв-бізнесменів до Верховної Ради.

Новий Закон «Про вибори народних депутатів України» мав би підняти на новий рівень і виборче законодавство, і виборче право, і вибори, і безпосередню та представницьку демократію в Україні в цілому, але, на жаль, він не вирішив низку надзвичайно важливих питань.

За пропорційної системи закритість виборчих списків змушувало громадян обирати між кількома політичними силами, списки яких складені в непрозорий спосіб та були і є формально «ідеологічними» партіями. Це звужувало можливості якісного вибору та, водночас, дозволяло утримуватись при владі тим політикам, діяльністю яких незадоволені виборці. Позбавлена значного маневру для голосування, частина виборців усе одно схильна підтримувати такі списки, оскільки мотивована головним чином «ідеологічним вибором». В такий спосіб, виборча система не забезпечувала належного конкурентного середовища у політиці. Навпаки, консервує політичний клас, який склався під впливом потужних корупційних процесів в економіці і політиці, та не здатний до повноцінної реалізації національних інтересів. Але й змішана виборча система, яка могла б бути більш ефективною за умови розв'язання проблем, які проявлялися на попередніх виборах: демократичності їх проведення, прозорого способу формування списків партій (за змішаної), мінімізації тиску адміністративного та фінансового чинників тощо не зменшила негативних тенденцій виборчої системи, а навпаки, на жаль, сприяла найбруднішим виборам за всю історію незалежності України в 2012 році.

Прийнятий Закон «Про вибори народних депутатів в 2012 році» уже наперед передбачав широкі можливості для системних маніпуляцій в процесі підготовки і проведення виборів-2012.

А саме, з-під юридичної відповідальності за порушення виборчих прав громадян виведені відповідні ланки влади,

що дозволило здійснювати керівництво виборчим процесом тіншовим структурам, котрі ввели в склад окружних і дільничних комісій людей, які не мали жодного відношення до партій – учасників жеребкування (а самі партії з тих, що не беруть участі в політичному житті і фактично не існують). В непоодиноких випадках найняті люди у комісіях ігнорували волевиявлення виборців, вдавалися до підробки документів, не повідомляли, а навпаки – сприяли очевидним порушенням виборчого закону (як «каруселі», маніпуляції з виборчими бюлетенями для голосування, зокрема незаконна видача бюлетенів, так звані «вброси», штучне затягування підрахунку голосів і т.д.).

Нестабільність інституційного забезпечення виборчого процесу в Україні створює умови для систематичних порушень виборчого законодавства. Відсутність усталеної практики розв'язання проблем, що були виявлені під час виборчого процесу не дає можливості створити дієві механізми упередження та протидії можливим порушенням.

Особливістю розробки інституційного забезпечення виборчого процесу є відсутність бажання створити умови для максимального забезпечення демократичності та прозорості виборчого процесу. На даний час актуальною залишається тенденція, коли кожен із суб'єктів виборчого процесу зацікавлений у внесенні якнайбільшої кількості можливостей для використання законодавства для своєї користі. Відтак виборче законодавство є негласним консенсусом влади й опозиції щодо інструментів, які будуть використовуватися під час чергових виборів.

Під час кожної виборчої кампанії в Україні відбувається апробація нових технологій для маніпуляцій та забезпечення запланованого результату виборів. У цьому протистоянні влада значно випереджає опозицію. Відтак, залишається незрозумілим, чому опозиція не намагається покарати винних у фальшуванні результатів виборів. За результатами виборів 2012 року кількість дільниць, на яких були виявлені найбільші та найвідвертіші методи фальсифікації результатів виборів не перевищує 10. Було б цілком доцільним, щоб опозиція системно та послідовно намагалася притягти винних до відповідальності. Натомість, покарання винних не стало першо-

черговим завданням опозиції. У цьому контексті стають незрозумілими заклики опозиції до людей прийти та захистити свій голос. Навіщо це роботи, якщо сама опозиція ігнорує це питання. Подібною до описаної є ситуація із піаром провладних кандидатів за рахунок коштів Державного бюджету. Бездіяльність опозиції у процесі категоричного неприйняття подібних технологій призведе до її поширення у майбутньому. Тобто, в Україні не лише мають бути створені механізми, що унеможливили б використання бюджетних коштів для підтримки кандидатів у депутати, але й сформована негативна суспільна думка до подібних фактів.

Удосконалення інституційного забезпечення виборчого процесу може суттєво вплинути на процес виборів лише за умови активної участі громадськості на всіх етапах виборчого процесу. Для ефективної участі громадськості у виборчому процесі мають відбутися якісні зміни у підготовці голів, секретарів та членів дільничних та окружних виборчих комісій, офіційних спостерігачів та журналістів. Основну роль у процесі підготовки членів виборчих комісій та офіційних спостерігачів можуть виконати громадські організації. Взагалі роль громадських організацій у забезпеченні прозорості та відкритості виборчого процесу залишається незначною.

Довіра громадян до результатів виборів є основою легітимізації влади в державі. Наразі рівень довіри до владних інституцій дуже низький, як і до результатів парламентських виборів. Наслідком зневіри виборців є незначна кількість людей, що взяли участь у виборах. Одним із шляхів відновлення довіри громадян до результатів виборів є створення прозорого та передбачуваного виборчого законодавства. Для формування подібного законодавства необхідно усунути вже виявлені проблеми та способи вчинення порушень, фальсифікацій і маніпуляцій. Основні проблеми виборів до Верховної Ради України 2012 р. наведено у таблицях.

Основні проблемні елементи виробчої компанії, що позначилися на результатах виборів-2012

Таблиця 1. Визначення законодавчої бази виборів-2012

ПРОБЛЕМА	НАСЛІДКИ	МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
<p>Вади Закону «Про вибори народних депутатів» та іншого законодавства є законодавчим підґрунтям для наведених нижче проблем виборчого процесу.</p> <p>Зокрема, у Законі</p> <ul style="list-style-type: none"> ⇒ відсутня процедура жеребкування щодо визначення складу окружних та дільничних комісій; ⇒ введено майнову заставу для кандидатів та партій; ⇒ відсутність дієвих санкцій за порушення закону; ⇒ відсутність громадського контролю за формуванням реєстру виборців; ⇒ тощо (перелік не є вичерпним). 	<ul style="list-style-type: none"> - Підконтрольність існуючій владі персонального наповнення виборчих комісій. - Обмеження існуючих виборчих альтернатив (зокрема, введення майнової застави для кандидатів та партій). - Непрозорість джерел фінансування кампанії. - Усунення від відповідальності за порушення закону. - Створення системної можливості для фальшування результатів голосування. - тощо (перелік не є вичерпним). 	<p>Фактична відсутність у Верховній Раді політичних сил, що зацікавлені у встановленні волевиявлення народу, яке відповідає його прагненням.</p>

Таблиця 2. Період до оголошеного початку виборчого процесу (до 30.07.2012р.)

ПРОБЛЕМА		НАСЛІДКИ	МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
МАЄ ВПЛИВ НА ВИБОРЦЯ	БЕЗПОСЕРЕДНЬО НЕ ПОВ'ЯЗАНА ІЗ ВПЛИВОМ НА ВИБОРЦЯ		
Агітація протягом 4-х місяців до початку компанії за рахунок необмежених тіньових фондів.		Звуження кола виборчих альтернатив кампанії.	Непрозорий вплив та контроль крупних бізнес-груп над політичною системою України.
Необґрунтоване визначення з боку ЦВК меж певних одномандатних виборчих округів (ігнорування меж існуючих адміністративно- територіальних одиниць).		<ul style="list-style-type: none"> - додаткова перепона для висування альтернативних кандидатів; - зменшення можливості для незалежного контролю за ходом кампанії. 	<ul style="list-style-type: none"> Прагнення влади створити комфортні умови для певних кандидатів на мажоритарних округах (елементи програмування перемоги).

Таблиця 3.1. Проблеми, що пов'язані безпосередньо з органами влади в період виборчого процесу до дня голосування (30.07.2012р. – 27.10.2012р.)

ПРОБЛЕМА		НАСЛІДКИ	МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
МАЄ ВПЛИВ НА ВИБОРЦЯ	БЕЗПОСЕРЕДНЬО НЕ ПОВ'ЯЗАНА ІЗ ВПЛИВОМ НА ВИБОРЦЯ		
Агітаційна діяльність з боку державних посадовців.		Вплив на вибір верств населення, що досить сильно залежать від діючої влади (співробітники бюджетної сфери, пенсіонери тощо).	Відсутність дієвих санкцій за порушення Законодавства.
	Наповнення складу окружних та дільничних виборчих комісій кандидатами від «технічних» партій з подальшим переданням отриманих посад зацікавленим структурам.	Контрольованість процесу підрахунку голосів в комісіях. Обмеження зовнішнього контролю за діяльністю комісій.	Вади законодавства, зокрема, визначеного ЦВК порядку жеребкування складу комісій. Участь у виборчій кампанії великої кількості «технічних партій». Фальсифікація результатів жеребкування щодо складу дільничних комісій (в ОВК) ^{*[1]} .

	<p>Обмеженість судового контролю за порушеннями законодавства за позовами громадянських спостерігачів.</p>	<p>Відсутність юридичної оцінки судової влади більшості наявних порушень законодавства про вибори.</p>	<p>Законодавча обмеженість для подання позовів громадянськими спостерігачами.</p>
	<p>Безкарність наявних порушень законодавства про вибори.</p>	<p>Провокування до подальшого порушення законодавства.</p>	<p>Вади законодавства.</p>
	<p>Видача органами влади напередодні дня виборів досить великої кількості паспортів без зазначення реєстрації місця проживання * [2].</p> <p>Масове внесення органами держреєстру до списків виборців неіснуючих виборців (зокрема, за неіснуючими адресами) * [3].</p>	<p>Створення умов для фальсифікації результатів голосування у день виборів.</p>	<p>Контроль та позазаконне спрямування «партією влади» діяльності відповідних державних органів.</p>

Таблиця 3.2. Проблеми, що пов'язані з діяльністю суб'єктів виборчого процесу в період виборчого процесу до дня голосування (30.07.2012р. – 27.10.2012р.)

ПРОБЛЕМА		НАСЛІДКИ	МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
МАЄ ВПЛИВ НА ВИБОРЦЯ	БЕЗПОСЕРЕДНЬО НЕ ПОВ'ЯЗАНА ІЗ ВПЛИВОМ НА ВИБОРЦЯ		
	Непрозорість формування виборчих партійних списків.	Наповнення партійних списків кандидатурами не за ідеологічною належністю (бізнес-проект).	Відсутність в Україні дієвих ідеологічних партій, підконтрольність партій крупним бізнес-групам.
Переважна кількісна більшість агітаційних матеріалів у ЗМІ та зовнішній рекламі щодо кандидатів від провладної партії (Партія регіонів).		Звуження кола виборчих альтернатив кампанії.	Відсутність ЗМІ (зокрема у телебаченні), що орієнтовані на відображення реальних інтересів громади. Непрозорість фінансування кампанії.
Агітаційна пасивність кандидатів від опозиційних партій (самовисуванців) по мажоритарних округах області.		Перемога кандидатів від Партії регіонів в усіх мажоритарних округах області.	Брак ресурсів для дієвої кампанії. Не виключена наявність домовленості між партіями щодо підсумків голосування.

Таблиця 4. День голосування та визначення результатів виборів (28.10.2012р. та пізніше)

ПРОБЛЕМА		НАСЛІДКИ	МОЖЛИВІ ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ
МАЄ ВПЛИВ НА ВИБОРЦЯ	БЕЗПОСЕРЕДНЬО НЕ ПОВ'ЯЗАНА ІЗ ВПЛИВОМ НА ВИБОРЦЯ		
Підвезення виборців до дільниць голосування коштом кандидатів.		Вплив на вибір цільової групи у день голосування.	Вади законодавства.
Підкуп потенційних виборців з метою їх неучасті у виборах (на певних дільницях) * [2].		Позбавлення потенційних кандидатів від опозиції (самовисуванців) певної кількості голосів їх прихильників.	Програмування партією влади необхідного результату.
Багаторазове голосування на різних дільницях за паспортом без зазначення реєстрації * [2].		Значне спотворення підсумків голосування у певних округах Дніпропетровської області.	Відсутність механізму та можливостей для дієвого контролю з боку спостерігачів, членів ДВК.
Застосування технології «косинка» [4] для голосування фіктивних виборців, внесених у списки держреєстром * [3].		Вплив на підсумкові результати голосування – близько 10% поданих голосів на користь «партії влади» (на ОВО №27) * [3].	Відсутність механізму та можливостей для дієвого контролю з боку спостерігачів, членів ДВК.
Досить низька активність у виборах виборців працездатного (середнього) віку (* проблема потребує дослідження).		Результати виборів не відображають реальні потреби суспільства (найдовішої її частини).	Непридатність наявної партійної системи для консолідації суспільного інтересу (існуючі партії лише імітують консолідацію). Розчарування виборців у системі формування органів законодавчої влади.

Примітки:

[1] Невідповідність складу дільничних комісій підсумкам жеребкування, зафіксовані спостерігачами ДОГО «Народний контроль» у ОВО №40.

[2] За інформацією депутата Дніпропетровської обласної ради Романова В.Є.

[3] За інформацією голови передвиборчого штабу партії «Удар» у ОВО №27 Зяблова О.Є.

[4] Певний член виборчої комісії із заздалегідь обумовленою прикметою (звідси назва – «косинка») забезпечує отримання бюлетенів та голосування особам, що не мають для цього законних підстав.

Збірник матеріалів науково-практичної конференції «МЕТОДИ НЕЗАКОННОГО ВПЛИВУ НА ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ВИБОРЦІВ І ФАЛЬСИФІКАЦІЇ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ ТА ШЛЯХИ ЇХ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ, м. Дніпропетровськ, 2012 рік

Редколегія :

Г. Кучеренко, О. Гарагуц, О. Андреев, О. Литвинов

Видавник :

Дніпропетровська обласна громадська організація
«Народний контроль», вул. Г.Сталінграда, 10/80,
тел.: (056) 377-29-93

Технічний редактор, набір, комп'ютерна верстка – І. Заруба
Дизайн – С. Заморський
Відповідальний за випуск – Г. Кучеренко

Стор. 116, тираж 150

прим. Надруковано з оригінал-макету ТОВ «САЛВЕЙ»

ДЛЯ ПОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ ПОТАТОК